

EXPERTISECENTRUM CULTUURONDERWIJS

VAKOVERSTIJGEND CULTUURONDERWIJS

een kwalitatief onderzoek naar
good practices in het basisonderwijs

Veldonderzoek Vakoverstijgend Cultuuronderwijs

Mocca ondersteunt scholen en culturele partners bij de opzet en uitvoering van structureel cultuurbeleid en samenwerkingen in cultuurprogramma's. De werkzaamheden zijn onderdeel van het Basispakket Kunst- en Cultuureducatie van de gemeente Amsterdam.

Mocca is daarnaast penvoerder en coördinator van de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit van het Fonds voor Cultuurparticipatie. De regeling biedt een financiële impuls om cultuuronderwijs te borgen in het onderwijs en samenwerking, kennisdeling en creatieve ontwikkeling van leerlingen centraal in het onderwijs te zetten. De financiën komen ten goede aan zowel het onderwijs als het culturele veld. Als penvoerder is Mocca verantwoordelijk voor de administratieve afhandeling, voor de monitoring en voor lokale en landelijke overlegstructuren. Binnen CmK is er de mogelijkheid voor kennisontwikkeling door de penvoerders. Die onderzoeken en pilots zijn praktisch van aard. Ze leveren direct toepasbare kennis op die door scholen, culturele partners en beleidsmakers kunnen worden ingezet om cultuuronderwijs steviger te verankeren. Van het najaar van 2024 tot het voorjaar van 2025 voerde Mocca met onderzoekers en deskundigen uit het veld pilots en veldonderzoek uit rondom vier onderwerpen die in het werkveld leven, zowel lokaal als landelijk. De onderwerpen zijn: Cultuureducatie op Voorscholen, Ouderbetrokkenheid bij Cultuuronderwijs, Vakoverstijgend Cultuuronderwijs en Burgerschap.

De resultaten van het veldonderzoek Vakoverstijgend Cultuuronderwijs in het kort: kwalitatief onderzoek onder elf basisscholen in Nederland; het verbinden van cultuuronderwijs met andere leergebieden binnen thematisch onderwijs maakt leren aantrekkelijker en helpt leerlingen verbanden te leggen en onderwerpen in context te begrijpen. Cultuuronderwijs spreekt verschillende manieren van leren aan en maakt leerstof tastbaar. Thematisch werken, een gefaseerde aanpak, duidelijke kaders, durven loslaten, enthousiaste leerkrachten en duurzame samenwerking met culturele partners dragen bij aan succesvol vakoverstijgend cultuuronderwijs.

We nodigen iedereen uit om de rapportages met resultaten en handreikingen van alle vier pilots en onderzoeken te lezen.

Kelly De Briaes Backer
Directeur Mocca

Op basis van dit rapport verscheen een magazine met de good practices van de 11 deelnemende scholen. Je vindt het magazine bij de publicaties in het Kenniscentrum op www.mocca.amsterdam. Je kunt het ook opvragen via info@mocca.amsterdam.

Het onderzoeksrapport en het magazine kwamen tot stand dankzij de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit van het Fonds voor Cultuurparticipatie.

3	Voorwoord
5	Inleiding
5	Aanleiding en context van het onderzoek
5	Doelstelling en onderzoeksvragen
6	Opzet van het rapport
7	Onderzoekskader
7	Over vakoverstijgend cultuuronderwijs
8	Focus op cultuuronderwijs
9	Inzichten uit andere onderzoeken
10	Onderzoeksmethode
10	Onderzoeksopzet en looptijd
10	Scholen en locaties
12	Onderzoeksbenadering
13	De onderwijspraktijk
13	Vormen en methodes in de onderwijspraktijk
14	Voorbeelden van vakoverstijgend cultuuronderwijs
17	Good practices vakoverstijgend cultuuronderwijs
25	Samenvatting good practices vakoverstijgend cultuuronderwijs
26	Succesfactoren en randvoorwaarden
32	Samenvatting succesfactoren en randvoorwaarden vakoverstijgend cultuuronderwijs
34	Uitdagingen
35	Conclusies en aanbevelingen
35	Conclusies
37	Aanbevelingen
39	Bijlagen
39	Bijlage 1: Korte beschrijving van de deelnemende scholen
43	Bijlage 2: Geraadpleegde literatuur
44	Bijlage 3: Overzicht van gesprekken
45	Colofon

Voorwoord

Vakoverstijgend werken in het primair onderwijs wordt steeds belangrijker en past in het streven van scholen naar meer samenhangend onderwijs. Scholen zoeken concrete voorbeelden en handvatten om cultuuronderwijs structureel te verweven in de onderwijspraktijk. Dit was aanleiding voor Mocca om een onderzoek te verrichten met als centrale vraag: *hoe kan cultuuronderwijs succesvol bijdragen aan vakoverstijgend werken in het primair onderwijs?*

Dit rapport brengt de bevindingen samen van een kwalitatief veldonderzoek onder elf basisscholen in Nederland, in combinatie met literatuurstudie en deskresearch. Op basis van de onderzoeksresultaten zijn good practices in kaart gebracht, gaan we in op de meerwaarde van cultuuronderwijs en worden de succesfactoren en randvoorwaarden voor een succesvolle implementatie van vakoverstijgend werken benoemd.

Belangrijkste bevindingen:

- Vakoverstijgend cultuuronderwijs wordt voornamelijk gegeven in de context van thema's.
- Kunstvakken (muziek, drama, beeldende vorming, dans, theater) staan niet op zichzelf en vinden binnen thematische kaders plaats.
- Cultuuronderwijs maakt leren leuker en boeiender.
- De thematische aanpak van kunstvakken maakt het makkelijker voor leerlingen om verbanden te leggen en onderwerpen in context te begrijpen.
- Cultuuronderwijs maakt concepten tastbaar (bijv. theaterlessen over geschiedenis).
- Cultuuronderwijs gebruikt verschillende leerstijlen zoals cognitief, visueel en kinesthetisch, en maakt leren toegankelijker voor meer kinderen.

- Cultuuronderwijs verbetert het begrip van taal en rekenen; kinderen leren onbewust.
- Cultuuronderwijs stimuleert de creatieve ontwikkeling bij leerlingen; dat vertaalt zich door in onder andere creatieve verwerkingsopdrachten, portfolio's en themapresentaties.
- Cultuuronderwijs stimuleert de creatieve inzet en dynamische didactiek van leerkrachten en brengt hun eigen kunstzinnige talenten en interesses naar boven.
- Succesvol vakoverstijgend cultuuronderwijs vraagt om een gefaseerde aanpak, duidelijke kaders en enthousiaste leerkrachten met een creatieve (kunstenaars)mindset.
- Het benutten van talenten, het stimuleren van eigen initiatief en het aangaan van duurzame samenwerkingen met culturele partners zijn belangrijke succesfactoren.

We concluderen dat cultuuronderwijs thema's anders belicht en tot leven brengt en de leerervaring van kinderen verrijkt. Tevens maakt cultuuronderwijs basisvaardigheden als taal en rekenen meer begrijpelijk voor leerlingen en vergroot ongemerkt hun inzicht. Scholen ervaren veel druk om prioriteit te geven aan basisvaardigheden en dit zet cultuuronderwijs toch ongewild onder druk. Het is daarom urgent om meer zichtbaarheid te geven aan de opbrengsten van cultuuronderwijs. Dit kan onder meer door anekdotische data te verzamelen. Bovendien is het raadzaam om kunstonderwijs nog intensiever te verbinden met basisvaardigheden, met taal en vooral ook met rekenen/wiskunde. Daartoe kunnen scholen meer lessenreeksen ontwerpen en de rol van verschillende kunstdisciplines nader verkennen. Ook kan regelmatige uitwisseling van good practices tussen scholen, culturele partners, kunstdocenten en netwerkorganisaties, een verdere impuls geven.

Inleiding

Aanleiding en context van het onderzoek

Vakoverstijgend werken in het primair onderwijs is niet nieuw maar wel heel actueel. Het gaat over de grote uitdaging om het onderwijs meer betekenisvol te maken én meer samenhang tussen vakken en leergebieden te creëren.

Uit een veldverkenning die Mocca begin 2024 heeft gehouden onder scholen, culturele instellingen en kunstvakdocenten in Amsterdam, blijkt dat scholen meer kennis wensen over vakoverstijgend werken en vooral ondersteuning nodig hebben om bruggen te slaan tussen reguliere en kunstvakken (Mocca, 2024).

Ook landelijk bestaat die behoefte aan concrete voorbeelden en handvatten. In een landelijke enquête die in het kader van curriculum.nu is uitgevoerd spreekt 82% van de leerkrachten in het primair onderwijs en docenten in het voortgezet onderwijs zich positief uit over vakoverstijgend onderwijs maar ze geven aan niet altijd te weten wat die samenhang inhoudt en hoe zij die kunnen realiseren. Ze willen graag concrete methoden, handreikingen en voorbeelden (Koek & Hagenaars, 2023).

De afgelopen twee jaar heeft het landelijke expertisecentrum voor leerplanontwikkeling (SLO) in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap gewerkt aan de actualisatie van de kerndoelen voor het primair en voortgezet onderwijs. Inmiddels zijn er nieuwe conceptkerndoelen¹ opgeleverd. Deze conceptkerndoelen leggen nog meer nadruk op samenhang tussen leergebieden en vakken onderling om zo ook overladenheid in het onderwijs tegen te gaan (SLO, 2024). Veel scholen streven naar samenhangend onderwijs (LKCA, 2024). De relevantie voor scholen om meer grip te krijgen op vakoverstijgend werken als manier om meer samenhang te creëren, neemt toe. Het roept tevens de vraag op hoe cultuuronderwijs gestalte krijgt in een vakoverstijgende context. Dit was de aanleiding voor Mocca om hierover een onderzoek uit te voeren. Er is gekozen voor een landelijke insteek om de bevindingen breed met het onderwijsveld te kunnen delen.

Doelstelling en onderzoeksvragen

Dit kwalitatieve onderzoek beoogt meer inzicht te krijgen in de onderwijspraktijk van basisscholen teneinde good practices en handvatten voor vakoverstijgend cultuuronderwijs in kaart te brengen. We gaan daarbij uit van praktijkervaringen van scholen. De focus ligt op binnenschools cultuuronderwijs.

¹ De nieuwe conceptkerndoelen voor kunst & cultuur bevinden zich momenteel in een fase van beproeving met scholen, alvorens over te gaan tot wettelijke vaststelling. Deze wordt verwacht in het schooljaar 2027-2028.

De hoofdvraag is in de onderzoeksopdracht als volgt geformuleerd:

Hoe kan cultuuronderwijs succesvol bijdragen aan vakoverstijgend werken in het primair onderwijs?

De deelonderzoeksvragen zijn:

1. Wat is in de literatuur al bekend over vakoverstijgend cultuuronderwijs?
2. Welke good practices voor vakoverstijgend cultuuronderwijs zijn er te vinden in Nederland?
3. Wat zijn de randvoorwaarden voor een succesvolle implementatie van vakoverstijgend cultuuronderwijs volgens scholen?
4. Wat maakt een project succesvol?
 - a. Welke succesfactoren noemen de scholen?
 - b. Wat zijn de uitdagingen?
 - c. Wat hebben de betrokkenen geleerd?
5. Wat is de meerwaarde van vakoverstijgend cultuuronderwijs voor scholen?

Opzet van het rapport

Het rapport gaat eerst in op het onderzoekskader omtrent vakoverstijgend cultuuronderwijs. Aansluitend beschrijven we de kwalitatieve onderzoeksmethode. In de volgende hoofdstukken bespreken we de onderwijspraktijk en brengen we vervolgens good practices in kaart. Daarna worden succesfactoren en randvoorwaarden voor de implementatie van vakoverstijgend cultuuronderwijs geschetst. Tenslotte benoemen we de grootste uitdagingen. We sluiten af met conclusies en aanbevelingen.

Onderzoekskader

Over vakoverstijgend cultuuronderwijs

Vakoverstijgend onderwijs gaat over verbinding en samenhang tussen vakken om kennis in een breder perspectief van levensechte en maatschappelijke context te plaatsen (kunst-en.nl). Om in het basisonderwijs samenhangend onderwijs te realiseren gebruiken scholen veelal een thematische of projectmatige werkwijze (Koek & Hagenaars, 2023).

Uit de literatuurstudie komt naar voren dat er niet eenduidig over het begrip vakoverstijgend onderwijs wordt gesproken en dat een heldere definitie ontbreekt. De termen vakoverstijgend onderwijs, thematisch onderwijs en projectonderwijs worden nog weleens door elkaar gebruikt. Ook wordt er steeds meer gesproken over 'vakken in samenhang' (LKCA, 2024) als overkoepelende term. Duidelijk is wel dat vakoverstijgend onderwijs een containerbegrip is² dat valt onder samenhangend onderwijs en specifiek gaat over vakintegratie. Vakoverstijgend onderwijs en vakintegratie zijn overkoepelende begrippen die ingaan op de vorm en mate van samenhang tussen vakken. Ze zijn niet los van elkaar te zien. Om die reden gaan we kort in op wat de literatuur zegt over vakintegratie.

Op basis van het model van Gresnigt (2022) worden doorgaans drie vormen van vakintegratie benoemd³, te weten *multidisciplinair*, *interdisciplinair* en *transdisciplinair*. Bij multidisciplinaire integratie worden meerdere vakken gekoppeld binnen een thema of project, met behoud van de eigen

leerdoelen. In een interdisciplinaire aanpak werken de leerlingen met kennis en vaardigheden uit verschillende vakken, waarbij de afzonderlijke vakken niet langer expliciet worden benoemd. *Transdisciplinaire vakintegratie* gaat over onderzoekend en probleemoplossend werken met levensechte vraagstukken waarbij afzonderlijke vakken niet meer zichtbaar zijn (Gresnigt, 2022). Ter verduidelijking worden deze vormen van vakintegratie soms uitgelegd met metaforen zoals salade, lasagne en smoothie: bij lasagne zijn afzonderlijke groentes (lees: vakken) nog herkenbaar en bij een smoothie zijn ze gemixt tot één geheel (LKCA, 2020).

Wilschut & Pijls (2018) merken op dat vakintegratie niet noodzakelijkerwijze een continuüm is en ook kan gaan over de toepassing van een vernieuwende didactische aanpak, zoals onderzoekend leren, samenwerkend leren, probleemgestuurd of ontwerpnd leren.

Een andere manier om vakintegratie te benaderen is '*art integration*'. Bij art integration gaat het om kunst intrinsiek leren middels levensechte, maatschappelijke 'big ideas' die disciplinaire grenzen overstijgen. De verbinding van kunst (en het creatieve proces) met thema's en andere vakken staat centraal. De nadruk ligt op cross-overs en gelijkwaardige doelen. Art integration is transdisciplinair en wil het begrip van leerlingen over vakdisciplines en de kunsten transformeren én nieuwe lespraktijken inspireren (Marshall, 2019).

² Interview met LKCA-expert Ronald Kox.

³ Zie ook ICC-dossier van LKCA, 2024.

De metafoor van het web past goed bij art integration. Het web bestaat uit: (1) kunstenaars en specialisten uit verschillende disciplines die de disciplinaire draden spinnen (spinners); (2) docenten (wevers) die deze draden met elkaar verweven en (3) leerlingen (wevers) die geweven draden verder verwerken tot hun eigen weefsel van begrip (Marshall, 2019).

In het kader van dit onderzoek hanteren we vakoverstijgend onderwijs als overkoepelend begrip dat samenhang aanbrengt tussen schoolvakken middels thema's en projecten. Het betreft ook transversale didactische aanpakken zoals onderzoekend en ontwerpend leren, die niet vakgebonden zijn. Daarbij willen we vooral ook *vanuit* cultuuronderwijs bekijken hoe leerlingen een beter begrip kunnen verwerven van thema's en levensechte vraagstukken waarbij kunst niet louter ondersteunend is, maar bovendien nieuwe lespraktijken kan inspireren. We zullen daarom vaak de term *vakoverstijgend cultuuronderwijs* gebruiken.

Focus op cultuuronderwijs

Kunst en cultuur kunnen een belangrijke rol vervullen bij vakoverstijgend werken om lesinhoud van meer betekenis te voorzien (LKCA, 2024); cultuur leent zich goed voor verbinding met andere leergebieden in het onderwijs zoals rekenen, taal, wetenschap, techniek, wereldoriëntatie, geschiedenis of aardrijkskunde. Immers, cultuur gaat over alles wat mensen maken, hoe mensen dingen doen, hoe de mens vormgeeft en betekenis geeft. Cultuuronderwijs levert tevens een belangrijke bijdrage aan de algemene ontwikkeling, het burgerschap en de identiteit van leerlingen (LKCA, 2016).

Cultuuronderwijs wordt in de praktijk gehanteerd als verzamelbegrip voor alle vormen van onderwijs waarbij kunst en cultuur doelbewust als doel of middel worden ingezet op school. Alle vormen en disciplines van kunst en cultuur, zoals beeldende kunst, dans, theater, literatuur, erfgoed, muziek, film, media en andere mengvormen en uitingsvormen vallen daar onder (LKCA, 2024). Er bestaan ook steeds meer mengvormen - zogeheten *crossovers* - tussen bestaande kunstvormen: literatuur en beeldende kunst of videokunst en theater. Meer van de laatste tijd zijn hiphop naast dans, spoken word naast poëzie (Wartna et al., 2022).

Cultuuronderwijs gaat over maken en betekenis geven (actief), en over meemaken en betekenis geven (receptief) en reflecteren op hoe en waarom mensen dat doen. Kinderen maken kennis met kunstzinnige en culturele aspecten in hun leefwereld en met dié aspecten van cultureel erfgoed waarmee mensen in de loop van de tijd vorm en betekenis hebben gegeven aan hun bestaan. Het gaat ook om het verwerven van enige kennis van de hedendaagse kunstzinnige en culturele diversiteit. Cultuuronderwijs stimuleert hen om te reflecteren op cultuur, in heden en verleden, en op hun eigen plek in de wereld. Ze ontwikkelen hun waarneming, verbeeldingskracht, uitdrukkingsvermogen en een onderzoekende houding (LKCA, 2024).

Cultuuronderwijs is verplicht in het basisonderwijs. De doelen van cultuuronderwijs zijn formeel vastgelegd in kerndoelen in het leergebied Kunstzinnige Oriëntatie en het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld. De ruime omschrijving van de kerndoelen biedt veel ruimte voor scholen om een eigen invulling te geven aan cultuuronderwijs.

Inzichten uit andere onderzoeken

Alvorens op onderhavig onderzoek in te gaan, is het waardevol relevante inzichten uit andere onderzoeken uit het onderwijsveld te benoemen.

Er is in Nederland weinig onderzoek gedaan naar de effecten van vakintegratie. Voorstanders van integratie benadrukken dat het leidt tot meer levensecht en betekenisvol onderwijs en tot toepasbare kennis en vaardigheden. Tegenstanders vrezen daarentegen verlies van vakinhoudelijke kennis en vaardigheden (Koek & Hageraars, 2023).

De diversiteit aan activiteiten die onder cultuuronderwijs vallen, maakt het meten van effecten lastig. Ook is er niet naar alle kunstdisciplines evenveel onderzoek gedaan. Muziek is bijvoorbeeld vaker onderzocht dan dans. Er is vooral kortlopend en kleinschalig onderzoek gedaan naar de bijdrage van cultuuronderwijs aan leeropbrengsten in andere leergebieden. Daardoor zijn er weinig harde bewijzen voor de transfereffecten die beeldende kunst, drama, muziek en dans hebben op bijvoorbeeld taal en rekenen/wiskunde (NRO, 2022). Er zijn echter wel sterke verbanden. Zo kan drama bijvoorbeeld een positief effect hebben op verbale vaardigheden en kan muziek een positief effect hebben op lesonderwijs, spelling en grammatica. En kan cultuuronderwijs bijdragen aan welbevinden en sociaal-emotionele aspecten van de ontwikkeling. Ook zijn er verbanden gevonden tussen bepaalde vormen van kunstbeoefening en vaardigheden, zoals creatief denken. Daarnaast kan cultuuronderwijs bijdragen aan identiteitsontwikkeling en sociale vaardigheden. Deze verbanden zijn echter wel afhankelijk van de kwaliteit en duur van de lessen en de omstandigheden waaronder zij gegeven worden (NRO, 2022).

Het vakoverstijgend project 'Meetkunst' onderstreept een positieve leerervaring. Dit project over beeldende vorming en meetkunde is op 60 basisscholen uitgevoerd door het NRO⁴. De effectenstudie concludeert dat de Meetkunstlessen net zo effectief zijn als 'traditionele' lessen, maar als positiever worden ervaren door leerkrachten én leerlingen, met als voordeel dat er aandacht is voor kunstonderwijs (Kroesbergen et al., 2019).

Sardes laat zien dat cultuuronderwijs een betere verankering kan krijgen in het basisonderwijs door het te verbinden met andere leergebieden zoals leesbevordering. Op basis van 10 praktijkvoorbeelden blijkt dat een gelijkwaardige inbreng van kunstvakken echter nog wel een uitdaging is: cultuuronderwijs staat ten dienste van leesbevordering (Broekhof et al., 2022).

⁴ NRO is het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek. Aan deze effectenstudie hebben 2712 leerlingen uit de bovenbouw van zestig scholen deelgenomen. In een lessenserie voor groep 6 tot en met 8 stonden probleem oplossen en creativiteit centraal.

Onderzoeksmethode

Onderzoeksopzet en looptijd

Het onderzoek heeft gefaseerd plaatsgevonden beginnend in september 2024 tot de afronding van het rapport in maart 2025. In de opstartfase is deskresearch gedaan en is de onderzoeksopzet uitgewerkt. Vervolgens heeft de selectie van scholen plaatsgevonden en zijn deze vanaf november 2024 tot januari 2025 bezocht en bevraagd (zie ook hieronder). In de laatste fase zijn de bevindingen geanalyseerd en verwerkt tot het onderhavig onderzoeksrapport. Gedurende het onderzoek en tijdens de rapportage hebben een externe onderzoeksbegeleider en een interne Mocca-adviseur bijgedragen met input en feedback.

Scholen en locaties

Dit vakoverstijgend onderzoek heeft een landelijke insteek met een accent op scholen uit Amsterdam; zes scholen komen uit Amsterdam en vijf scholen uit andere delen van het land.

De selectie van scholen verliep als volgt: Mocca benaderde basisscholen in Amsterdam met ervaring in een vakoverstijgende aanpak, waarbij is gelet op diversiteit in onderwijsvisies. De scholen die hier positief op reageerden, zijn betrokken bij het onderzoek. Parallel daaraan is via zusterorganisaties van Mocca – actief op het gebied van cultuuronderwijs in andere regio's – gezocht naar scholen met vakoverstijgende ervaring.⁵ Dit leverde vijf aanvullende basisscholen op. In totaal hebben elf scholen meegedaan. Dit zijn in alfabetische orde:

⁵ Met dank aan Cultuureducatie Amstelland, COOL Kunst en Cultuur, Cultuurschakel, Platform C, SOC en Westland Cultuurweb die basisscholen hebben aangedragen en contact met scholen hebben gelegd.

Tabel 1: overzicht van deelnemende scholen en onderwijskenmerken

SCHOOL	LOCATIE	ONDERWIJSVISIE	LEERLINGEN- AANTAL	CULTUURONDERWIJS
ABBS Elzenhagen	Amsterdam Noord	Met het Hoofd in de Wolken en Beide Benen op de Grond	400	muziek, beeldende vorming, kunstkijken
Basisschool Oostelijke Eilanden (BOE)	Amsterdam Oost	Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO) Onderwijs	430	muziek, beeldende vorming, tweejaarlijks schoolbreed cultuurproject
De Bras	Den Haag	Lucas Onderwijs	252	cultuur verweven met thema onderwijs
De Jozefschool	Aalsmeer	Hoofd, Hart, Handen	437	muziek, beeldende vorming, jaarlijks schoolbrede cultuurweek
De Vlindertuin	Heerhugowaard	Vreedzame school	320	muziek, beeldende vorming
Het Wespennest	Amsterdam Noord	Jenaplan Onderwijs	231	muziek, periodieke cultuur workshops (cultuurzwerm)
Laterna Magica	Amsterdam Oost	Natuurlijk Leren	650	dans, muziek, beeldende vorming, drama
Louis Bouwmeesterschool	Amsterdam Nieuw-West	Daltononderwijs	230	dans, muziek, beeldende vorming
OBS de Komeet	Krommenie	OGO-onderwijs	357	theater
SBO de Diamant	Naaldwijk	Authentiek en Ontdekkend Leren	370	cultuur volgens Blink cyclus, periodieke cultuur workshops
Watergraafsmeerse Schoolvereniging (WSV)	Amsterdam Oost	Creatief op Eigen Benen	425	muziek, beeldende vorming, school/bouwbrede cultuurprojecten

Onderzoeksbenadering

Dit is een kwalitatief veldonderzoek dat in combinatie met literatuuronderzoek en deskresearch is uitgevoerd. In de voorbereidingsfase is kennis genomen van bestaande literatuur en actief gezocht naar onderzoeken op het snijvlak van cultuuronderwijs en vakintegratie. Daarbij is uitgegaan van de Nederlandse context. Tevens is gekeken naar de huidige ontwikkelingen op onderwijsgebied.

Ter voorbereiding van het veldonderzoek zijn de schoolplannen, schoolgidsen en eventuele andere relevante documenten van de scholen doorgenomen. Voor het kwalitatieve veldonderzoek is een interviewleidraad opgesteld en zijn open gesprekken gevoerd met bouwcoördinatoren, groepsleerkrachten, (adjunct)directeurs, Interne Cultuurcoördinatoren (ICC'ers), vaste en externe vakleerkrachten en enkele culturele partners. Met uitzondering van twee scholen die digitaal zijn bevestigd, zijn de overige scholen bezocht en vonden de gesprekken op schoollocaties plaats. Daarnaast zijn op zeven scholen lessen of themapresentaties bijgewoond en is er met leerlingen gesproken.

De openheid en bereidheid van alle betrokkenen om kennis, ervaring en inzichten te delen worden ten eerste gewaardeerd.

Ondanks drukke tijden hebben scholen - in letterlijke en figuurlijke zin - hun deuren geopend en openhartig gesproken over hun dagelijkse onderwijspraktijk en de uitdagingen die ze ervaren. Het bezoeken en 'het beleven' van de scholen en het bij mogen wonen van enkele lessen en themapresentaties waren van grote meerwaarde en brachten de onderwijsvisies tot leven.

De onderwijspraktijk

Vormen en methodes in de onderwijspraktijk

De basisscholen in dit onderzoek variëren in omvang en leerlingenaantal van klein tot middelgroot en groot. Ze vertegenwoordigen diverse onderwijsvisies, waaronder Dalton onderwijs, Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO), Natuurlijk Leren en Jenaplanonderwijs.

De scholen werken in meerdere of mindere mate met vakoverstijgend cultuuronderwijs. Ze hebben gemeen dat ze thematisch werken binnen de zaakvakken. Vakken als onder meer geschiedenis, aardrijkskunde, biologie, natuur, techniek worden geïntegreerd aangeboden aan de hand van thema's of kernconcepten. Kunstvakken vormen onderdeel van het thematisch onderwijs en worden bij een aantal scholen ook als apart vak gegeven. In de volgende paragraaf gaan we daar verder op in.

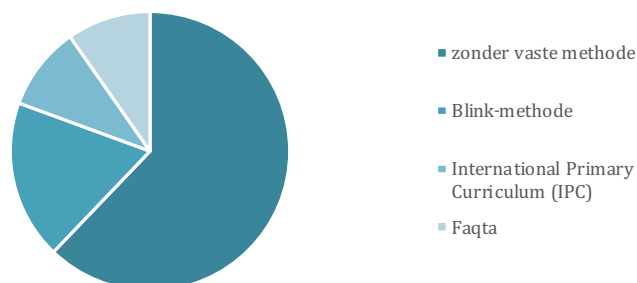
Voor vrijwel alle scholen geldt dat de ochtenden overwegend gereserveerd zijn voor de basisvaardigheden taal, rekenen, schrijven en begrijpend lezen. Vooral in de midden- en bovenbouw worden de kernvakken veelal met een methode als leidraad gegeven. In de middagen komt het thematisch onderwijs aan de orde.

Als we kijken naar hoe het themaonderwijs wordt vormgegeven, kunnen we onderscheid maken tussen scholen die methodegericht werken en scholen die methodevrij werken. Bovenstaande cirkeldiagram laat zien dat het merendeel werkt zonder vaste methode. Dit betekent dat scholen vanuit hun specifieke onderwijsconcept een eigen invulling geven aan het curriculum en dit structureren aan de hand van overkoepelende thema's dan wel hangen aan kernconcepten. Blink, Faqta en IPC zijn drie verschillende lesmethodes voor thematisch onderwijs over wereldoriëntatie. In deze methodes komen zaakvakken geïntegreerd en in thematische context aan de orde.

Het thematisch onderwijs legt veel nadruk op zelf onderzoeken, zelf ontdekken, zelf ontwerpen, zelf maken en zelf dingen dóen. De scholen zijn leerlinggericht waarbij zelfvertrouwen, zelfstandigheid en eigenaarschap over het eigen leerproces prioritair zijn. Daarbij hebben kinderen op meerdere scholen keuzevrijheid om hun eigen ontwikkeldoelen te formuleren en hun eigen leertempo aan te houden. Leerlingen kunnen kiezen welke opdrachten ze willen doen of welke onderzoekslijn ze willen oppakken.

Bij de scholen staat brede ontwikkeling van het kind centraal, als basis om later op een volwaardige manier deel te kunnen nemen aan de samenleving. 'Wij maken onze kinderen wereldwijs', aldus de ICC'er van ABBS Elzenhagen. Persoonsvorming, ontdekken wie je bent en socialisatie zijn daar onlosmakelijk mee verbonden. Vaardigheden die samengaan met brede vorming worden even belangrijk gevonden als basisvaardigheden. Deze transversale vaardigheden worden vooral door cultuuronderwijs gestimuleerd. We kunnen zoal denken aan nieuwsgierigheid, creativiteit, vindingrijkheid, out of the box denken en samenwerken.

methodes themaonderwijs

Voorbeelden van vakoverstijgend cultuuronderwijs

De scholen uit dit onderzoek geven ieder op geheel eigen wijze vorm aan cultuuronderwijs, zoals ook is weergegeven in de overzichtstabel (tabel 1) in het vorige hoofdstuk. We zien dat er veelal kunstvakken gegeven worden als onderdeel van het curriculum. Vaste lessen beeldende vorming en muziek zijn het meest voorkomend, dans, drama en theater in mindere mate. Er zijn ook scholen zonder kunstzinnige vakdisciplines en die bijvoorbeeld werken met cultuurprojectweken. Bijlage 1 geeft een beknopte beschrijving per school.

In deze paragraaf gaan we in op drie voorbeelden uit bovengenoemde onderwijspraktijk om te illustreren hoe veelvormig cultuuronderwijs kan zijn. We schetsen tevens een beeld over hoe verschillende kunstdisciplines zijn verweven met het themaonderwijs en de basisvaardigheden. We zullen zien dat er niet één kunstvak is dat eruit springt, maar dat verschillende kunstvakken geschikt zijn om aan vakoverstijgend cultuuronderwijs vorm en inhoud te geven.

Louis Bouwmeesterschool

Bij Daltonschool Louis Bouwmeester wordt vanuit de vakken muziek, drama en beeldende vorming nadrukkelijk aandacht besteed aan taal. De basis van de kunstlessen is de thematische woordenschat. De groepsleerkracht informeert de vakdocenten drama, muziek en beeldende vorming over de woorden die bij een thema behandeld worden. In de dramalessen spelen de kinderen gerichte scènes waarbij ze de woorden actief toepassen. In de muzieklessen worden de themawoorden verwerkt in liedjes die gezongen worden. De school vindt het belangrijk dat er tijdens beeldende vorming gemengde technieken en vaardigheden aan de orde komen die aansluiten bij de thema's en gerelateerd zijn aan woordenschatonderwijs. In hun ervaring werkt deze combinatie goed: 'Maak woorden concreet. Maak het visueel, laat het kinderen ervaren, laat het kinderen voelen, laat het kinderen zien. Op die manier gaan de woorden veel meer in context leven bij de kinderen, blijven ze beter hangen en komt de taalproductie op gang', aldus de adjunct-directeur.

Themagerichte muziekles door Sounds for Freedom met nieuwkomersklas Louis Bouwmeesterschool

Theaterles bij OBS de Komeet

OBS De Komeet

OBS de Komeet heeft theater duurzaam verankerd binnen het OGO-onderwijs en werkt langdurig samen met een externe theaterdocent die theaterscripts afstemt op de thema's. De woorden die bij de thema's horen zijn prominent verwerkt in de scripts en liedjes die gezongen worden.

De groepsleerkrachten zijn actief betrokken bij de theaterlessen, waardoor een sterke verbinding met de klas ontstaat. Ze sluiten aan bij wat er in het theaterstuk gebeurt en oefenen scènes, liedjes en dansjes verder in de eigen klas. De theaterscripts bevatten leerstof die de kinderen via drama, muziek en dans verwerken. Zo gaat het huidige theaterstuk over Afrika, waarbij de leerlingen onder andere de landen van dit continent leren kennen en leren over historische gebeurtenissen zoals het koloniale verleden en onafhankelijkheid.

'Theater prikkelt de nieuwsgierigheid van de kinderen. Het biedt hen aanknopingspunten voor eigen onderzoek. Dat past goed binnen de visie op onderzoekend leren van de school', vertelt een groepsleerkracht. Daarnaast geeft het ze sociale vaardigheden. Je leert naar elkaar luisteren, iemand aan het woord laten. Een theaterblok wordt altijd afgesloten met een voorstelling voor de ouders.

Laterna Magica

Laterna Magica omarmt Natuurlijk Leren als onderwijsconcept, waarbij zelfsturing en het zelf ontdekken door kinderen centraal staan. Er wordt gewerkt met overkoepelende kernconcepten. Kinderen kiezen uit een palet aan kunstworkshops waaronder beeldende vorming, dans en muziek die inhoudelijk aansluiten bij het actuele kernconcept. Boven- en onderbouwunits zijn zelfsturend. Als daar behoefte aan is, kunnen coaches (zoals leerkrachten hier genoemd worden) besluiten aanvullende kunstworkshops aan te bieden. Een kernconcept wordt vanuit (natuur)technische en kunstzinnige invalshoeken benaderd en bestaat uit een taalplan, rekenplan en een maakplan, waarbij het maakplan kunstgerelateerd is. Bijvoorbeeld bij het kernconcept 'kracht en golven' verbeelden de kinderen kracht en golfbewegingen in muziek en dans, en gaan ze met kinetische energie aan de slag in een beeldende opdracht. Tijdens de zelf gekozen opdrachten worden ook taal en rekenen toegepast. Kinderen kunnen ervoor kiezen om kracht en golven in dans te laten zien met rekenen erin verwerkt, en door een verhaallijn te schrijven en die te presenteren. Als ze het thema liever natuurtechnisch onderzoeken, wordt de koppeling met kunst en cultuur minder nadrukkelijk gelegd.

Good practices vakoverstijgend cultuuronderwijs

Dit hoofdstuk brengt good practices ten aanzien van vakoverstijgend cultuuronderwijs in kaart. Tijdens de analyse van de onderzoeksbevindingen van de elf bevroegde scholen is gekeken naar wat de scholen gemeen hebben, wat goed werkt en wat relevant kan zijn voor andere scholen. We gaan hierbij in op de deelonderzoeksvragen met betrekking tot de meerwaarde en belangrijkste leerpunten van cultuuronderwijs in de context van vakoverstijgend werken. We sluiten het hoofdstuk af met een overzicht van de kernpunten.

Leren Aantrekkelijk Maken

'Het mooie is dat je vanuit kunst iets kan doen wat je leuk vindt en zo iets kan leren wat je minder leuk vindt omdat je niet voelt dat je aan het rekenen bent bijvoorbeeld. Dat is natuurlijk een hele mooie combinatie', aldus de voormalig procesbegeleider van Laterna Magica. Cultuuronderwijs maakt leren aantrekkelijker en boeiender. Leerlingen zijn niet bewust met vakken als rekenen of taal bezig als ze zingen, een percussie-instrument bespelen, hiphopdansen, een uniform naaien of een scène uitspelen. Kinderen leren niet alleen cognitief en zonder dat ze het doorhebben.

Inspelen Op Verschillende Leerstijlen

'Sommige kinderen zijn taalknap, andere kinderen rekenknap of muzikknapp. Vanuit alle soorten intelligenties vinden we het belangrijk dat kinderen zich op een eigen manier kunnen ontwikkelen', argumenteert de adjunct-directeur van de Louis Bouwmeesterschool. 'Juist door kinderen echt te laten ervaren, merk je dat het landt. Bij de een landt het tijdens de beeldende vormingsles, bij de ander landt het tijdens de dramales en weer een ander stampet woordjes en weet het

ook'. 'Kinderen kunnen uitblinken op een andere manier. Kinderen die zwak zijn in het cognitieve, kunnen uitblinken in het theatrale', vertelt de ICC'er van OBS De Komeet. Verschillende kunstdisciplines spelen in op de verschillende manieren waarop kinderen leren. Het ene kind leert meer via taal of logica, het andere is meer visueel ingesteld, een derde leert het beste door iets uit te beelden.

Leerstof Anders Aanvliegen

Cultuuronderwijs benadert leerstof vanuit andere invalshoeken. Zo kun je meer kinderen bereiken en andere snaren bij hen raken. Na een bezoek aan het Scheepvaartmuseum bij beeldende vorming van WSV, gaan kinderen zelf scheepsruimtes uit de 17e eeuw bedenken en bouwen. Deze les beeldende vorming borduurt voort op leerstof over het thema 'de 17e eeuw', en betreft kinderen met een hands-on benadering vanuit een creatieve invalshoek.

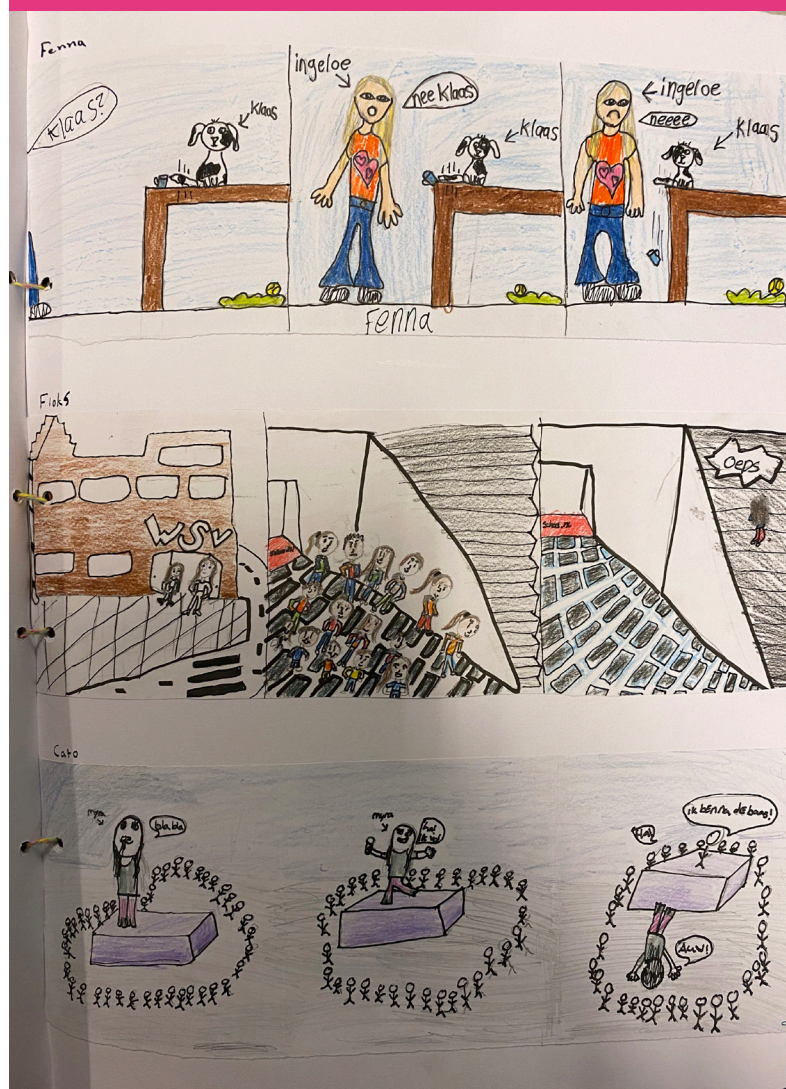
WSV leerlingen maken scheepsruimtes met gerecyclede materialen.

Cultuuronderwijs In Context

De thematische inbedding biedt kunstvakken een specifieke context om onderwerpen rijk en gevarieerd tot leven te brengen. Zo staat bij OBS De Komeet het vak theater niet op zichzelf, maar wordt inhoudelijk verbonden met thema's. Dit geeft het vak een globaal kader met daarbinnen ruimte om een script en dramatechnieken, muziek, dans en decor naar wens uit te werken. Door aan te sluiten op de thema's in de klas zien de leerlingen direct het verband met het theaterstuk. De kinderen leren zich in te leven in personages uit de geschiedenis of richten zich op actuele onderwerpen. Door vanuit een andere invalshoek thema's te benaderen en weetjes en onderzoeksvragen erin te verweven, beklijft de leerstof beter.

Leren Zichtbaar Maken

Kinderen geven zélf expressie aan wat en hoe ze leren. Het creatieve leerproces wordt zichtbaar, veelal door het vast te leggen in portfolio's. Daarin staan onder meer beschrijvingen, foto's, filmpjes, tekeningen en uitgewerkte opdrachten. Zo wordt zichtbaar wat er geleerd is binnen het thema en hoe het leerproces is verlopen. Laterna Magica-leerlingen bezochten in het kader van het kernconcept 'groei en leven' samen met een kunstenaar de Hortus Botanicus. Ze bekeken insecten, tekenden deze vervolgens en creëerden ten slotte een zelf ontworpen insect met materialen uit de natuur. Wie alleen naar de insecten kijkt, ziet het proces erachter niet en vraagt zich wellicht af: "Waar kijk ik naar?" Maar wie alle stappen bekijkt, ziet dat het een rijk leerproces was en dat alle vaardigheden samenkomen. Ook de uiteindelijke presentatie (zie volgend punt) is een creatie. Door het rijke leerproces zichtbaar te maken, zie je ook hoe belangrijk cultuuronderwijs is en krijgt kunst meer gewicht.

Stripboek door WSV leerlingen

Kunstwerk over het thema Kinderrechten
door Laterna Magica-leerling

Kwartetspel over het thema Kinderrechten
door Laterna Magica leerlingen

Kenmerkend voor de onderwijspraktijk van vakoverstijgend werken zijn de veelvuldige creatieve verwerkingsopdrachten die leerlingen maken. Leerlingen van SBO de Diamant leren hoe stopmotion werkt. Ze passen deze filmtechniek vervolgens toe in hun eigen onderzoek en gebruiken deze voor de creatieve verwerking van leerstof. Op andere scholen zien we dat leerlingen de tekenvaardigheden die ze opdoen bij beeldende vorming, gebruiken voor de visuele verwerking van allerlei leerstof. Kinderen zetten hun creatieve vaardigheden in bij grote of kleine verwerkingsopdrachten die onderdeel uitmaken van portfolio's en eindpresentaties van thema's. De verscheidenheid aan creatieve verwerking die kinderen tentoonspreiden, wordt gevoeld door vaardigheden en technieken uit het cultuuronderwijs.

Creatief Afsluiten en Presenteren

Scholen laten de wisselingen in thema's niet ongemerkt voorbijgaan. Thema-afsluitingen worden op creatieve wijze gemarkeerd. In vaak grotere presentaties tonen kinderen hun themacreaties aan andere leerlingen en vaak ook de ouders. Laterna Magica noemt dit bewust 'vieringen'. De thema-afsluitingen die in het kader van dit onderzoek op meerdere scholen zijn bijgewoond, laten een rijke verscheidenheid aan creatieve presentaties van leerlingen zien. De kinderen illustreren concepten, maken posters, ontwerpen spellen, maken stop-motionfilms, creëren beeldende kunstwerken, componeren liedjes, maken (strip)boeken of quizen, bedenken toneelstukken en nog veel meer.

Jenaplanschool Het Wespennest heeft naast thema-afsluitingen ook weeksluitingen, die samenhangen met het thema en wat er speelt in de klas. Iedere vrijdag treden leerlingen op met theater, dans en muziek op het mooie podium voorzien van een licht- en muziekinstallatie.

Thema-openingen worden ingezet om leerlingen enthousiast te maken voor een nieuw thema. Medewerkers van Het Wespennest (zoals leerkrachten hier genoemd worden) doen dit op creatieve wijze. Het team bedenkt samen een leuke dynamiek en medewerkers schrijven om de beurt een script. Zo was bij het thema *planeetfeest* elke medewerker verkleed als een van de planeten die zich in een act aan de kinderen voorstelde. En zaten medewerkers in een zelfgebouwde raket.

Groepsdoorbrekend werken op de Bras

Kinderen Leren Van En Met Elkaar

Het van en met elkaar leren is een belangrijke pijler van vakoverstijgend onderwijs, zo blijkt. Stamgroepen, familie-groepen, buddies en andere vormen van samenwerken kenmerken de onderwijspraktijk en daarmee ook het cultuur-onderwijs.

De Bras heeft familiestamgroepen waar kinderen van jongs af aan leren samenwerken en verantwoordelijkheid dragen voor elkaar. 's Ochtends worden de kinderen onderwezen in basisvaardigheden in familiegroepen. In de middag zitten de kinderen in groepsdoorbrekende units en werken ze aan zelfgekozen opdrachten bij de mentor van hun keuze (bijvoorbeeld natuur of creatief), passend binnen het thema. De kleuren van hun projectschriften duiden het eigen niveau van werken aan.

Bij Laterna Magica zijn de kinderen ingedeeld in stamgroepen die deel uitmaken van een bovenbouw- of onderbouwunit. Een stamgroep komt op verschillende momenten van de dag bij elkaar om te eten, werk te plannen, te reflecteren en te vieren. De jongere kinderen trekken zich op aan wat ze bij oudere kinderen zien en dat motiveert ze om aan de slag te gaan. De oudere kinderen leren omgaan en rekening houden met jongere kinderen en groeien ernaartoe om oudste te zijn, aldus Laterna Magica.

Ook op scholen met leerstofjaarklassen leren kinderen veelvuldig van en met elkaar. Op WSV werken leerlingen samen in steeds wisselende groepjes die soms willekeurig en soms bewust door de leerkracht worden gevormd om leerlingen te stimuleren. Kinderen zijn gewend om elkaars presentaties van tips en tops te voorzien en leren al doende opbouwende feedback en feedforward te geven.

Actieve Ideevorming

'Het leukste is dat je je fantasie kunt gebruiken'
- leerling van WSV

'Ik wil het liefste iets zelf bedenken'
- leerling van BOE

Door de aandacht voor het creatieve proces van jongs af aan, staan de kinderen automatisch 'aan' en zijn in staat om iets te bedenken. Je hoeft als groepsleerkracht of kunstdocent niet te trekken om iets los te maken bij de kinderen. Hun enthousiasme en het feit dat ze 'ergens op aanspringen', daar speel je altijd en overal op in, aldus een groepsleerkracht van BOE.

'Tijdens 'gewone' lessen beeldende vorming worden er bijvoorbeeld toch vaak opdrachten gedaan die gericht zijn op het verwerven van vaardigheden en technieken, en die niet zozeer gaan over zelf iets bedenken. Nu gebruiken de kinderen hun creativiteit om zelf met ideeën te komen. Dat je niet dertig dezelfde werkjes krijgt, maar inzet op het stimuleren van creativiteit bij leerlingen komt ten goede aan het gehele onderwijs - niet alleen de kunstvakken', benadrukt een kunstdocent bij BOE.

Ideevorming en leren reflecteren gaan hand in hand. 'Dat vind ik in het bespreken van het proces ook zo interessant', vertelt de docent beeldende vorming van de Jozefschool. 'Want een kind komt tot een bepaald idee. Een ander kind komt op een heel andere manier op een idee. En dat van elkaar leren en elkaar leren begrijpen, is heel belangrijk in onze maatschappij'.

De Ruimtelijke Omgeving Inspireert

De scholen zien zichzelf als een gemeenschap - een soort minimaatschappij die dient als oefenplaats. De fysieke omgeving is een rijke leeromgeving die inspireert én activeert. Laterna Magica noemt de ruimtelijke omgeving daarom de derde pedagogoog. Deze school bestaat uit onderbouw- en bovenbouwunits in een open leeromgeving zonder traditionele klaslokalen. De open ruimtes beschikken over een atelierruimte, een wereldwerkplaats, een workshopruimte en een hoekruimte. De coaches passen de inrichting aan op basis van het kernconcept. Zo kan een atelier de ene keer een schrijfatelier zijn waar aan een theaterscript gewerkt wordt en de andere keer een naaiatelier waar kinderen uniformen leren maken binnen het thema macht en bestuur. De themahoek wordt dan ingericht als politiebureau. 'Je richt het zo in dat kinderen binnenkomen en direct geprikkeld worden om aan het werk te gaan', aldus een coach. De inrichting van de ruimte komt ook aan de orde tijdens studiedagen wanneer het team gezamenlijk de kernconcepten voorbereidt.

De Bras activeert de fysieke omgeving met mobiele leerpleinen die verplaatst kunnen worden al naargelang de leerbehoeften van de kinderen. Er zijn L-vormige lokalen en vierkante. Lokalen met hoge stoelen en lokalen met lage stoelen, enzovoort. In de middag kiezen de kinderen hun eigen opdrachten en wisselen van lokaal. Er is een aparte experimenterhoek waar leerlingen met handtechnieken kunnen experimenteren.

BOE leerlingen doen Wicked kunstopdracht met
AHK kunsteducatie masterstudenten

Inzet Creatieve Werkvormen

Cultuuronderwijs stimuleert creatieve didactische werkvormen in de vakoverstijgende onderwijspraktijk. Groepsleerkrachten gaan aan de slag met drama, beeldende vorming, muziek of filmtechnieken om de nieuwsgierigheid van de kinderen in de klas te prikkelen.

Bij WSV gaan groepsleerkrachten (met een media-achtergrond) regelmatig op pad om een vlog te maken waarin zij zelf de hoofdrolspelers zijn. Met zo'n vlog wordt een nieuw onderwerp ingeluid of geïllustreerd. Op De Bras bedenken leerkrachten experimenten of situaties om een thema tot de verbeelding te laten spreken. Bij het thema 'er zit een draadje los' is er een Brasvlog gemaakt van een mislukt ketting-reactie-experiment. Het experiment zelf staat fysiek uitgebeeld in de centrale hal. Voor het thema 'Ruimte' maakten de leerkrachten een neergestort ruimteschip dat gedurende acht weken op het schoolplein stond. De kinderen bedachten vervolgens ruimtewezens, speelden situaties uit, maakten liedjes en ontwikkelden een geheimschrift.

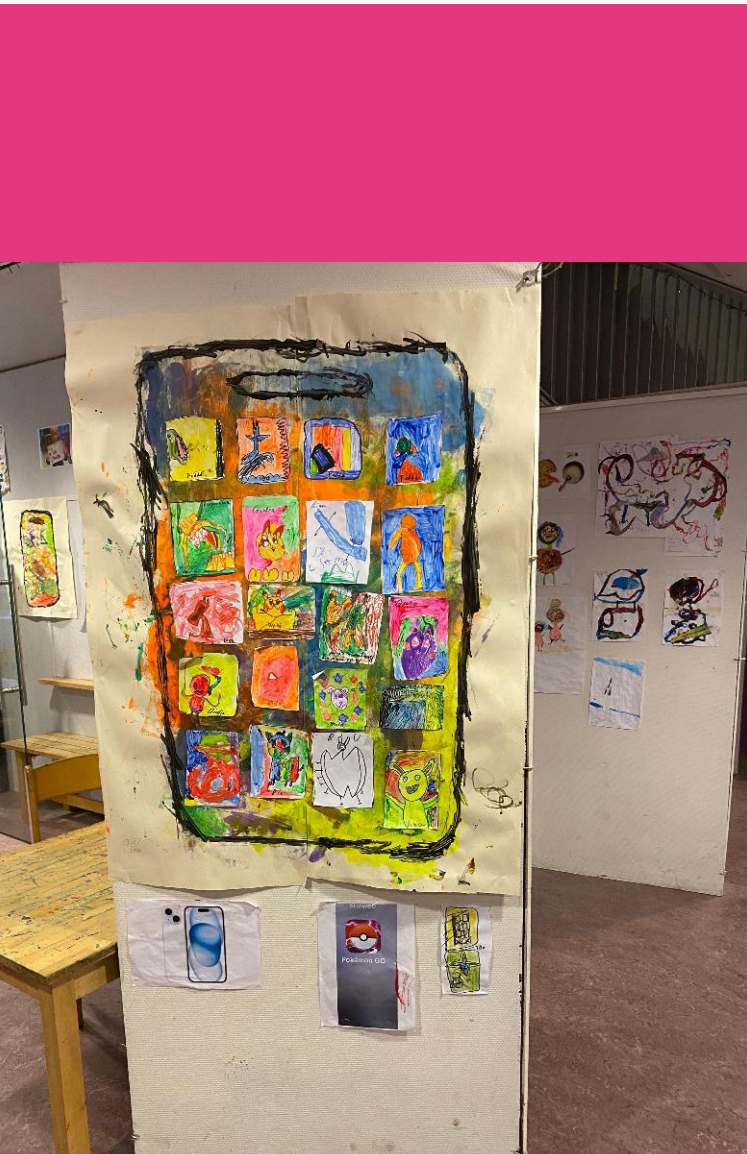
Vragen Wat Er Leeft Bij Leerlingen

Ter voorbereiding van het schoolbeleidsplan houdt De Jozefschool interviews onder de leerlingen waarin zij hen ook nadrukkelijk vragen naar de wensen op het gebied van cultuuronderwijs. De inbreng van leerlingen verwerkt de school in het vierjaarlijkse schoolplan. De muzieklessen op de school werden door leerlingen als oubollig ervaren. Toen de muziekdocent met pensioen ging, zijn de bovenbouwleerlingen gevraagd hoe zij de muzieklessen voor zich zagen. De nieuwe muziekdocent speelt nu goed in op de belevingswereld van de leerlingen door ook filmmuziek aan de lessen toe te voegen. Toen bij Laterna Magica jongens beduidend minder interesse toonden in dans dan meisjes, is het dansaanbod uitgebreid met hiphopdansen.

De docent beeldende vorming van WSV bevraagt de groepen 7 en 8 middels een formulier over wat beeldende vorming voor hen betekent, wat ze hebben geleerd, waar ze trots op zijn, enzovoort. Dit geeft haar inzicht in hoe haar vaklessen door de kinderen ervaren worden.

Leerplein Louis Bouwmeesterschool waar kinderen samenwerken

Workshop unit Laterna Magica

Culturele Bezoeken zijn Themagericht

'Vroeger deden we maar wat. Nu kijken we bij alles hoe het aansluit. Je gaat niet meer dingen random doen', aldus bovengenoemde WSV-leerkracht.

Voor alle scholen geldt dat ze minimaal eenmaal per jaar naar een museum, theatervoorstelling, concert of ander cultureel uitje gaan. Dit bezoek sluit aan bij het thema. 'We vinden het niet zo nuttig om naar een museum te gaan omwille van het museumbezoek zelf,' aldus de ICC'er van de Jozefschool. 'Het moet een verrijking of zelfs vervanging van de leerstof zijn.' Toen de groep 8-leerlingen van deze school werden geïnterviewd voor een magazine, konden ze zich alle uitjes van de afgelopen jaren nog goed herinneren.

Bezoeken waar een museum of culturele instelling zich goed aanpast aan de doelgroep springen er altijd uit en kunnen een hele belevenis zijn voor kinderen. Des te meer wanneer kinderen van huis uit weinig ervaring hebben met kunst en cultuur. De nieuwkomerskinderen van de Louis Bouwmeesterschool vonden het zien van de Nachtwacht in het Rijksmuseum een hele belevenis; de helft was nog nooit naar een museum geweest.

Impuls Van Schoolbrede Projecten

Tijdens de jaarlijkse schoolbrede projectweek van de Jozefschool worden kunstdisciplines aangeboden die anders nauwelijks aan bod komen, zoals theater, dans, spoken word of nieuwe media. De school vraagt de kinderen van tevoren wat ze graag willen. Voor de laatste projectweek organiseerde de school een cultuurproeverij. SBO de Diamant organiseert jaarlijks vijf workshoprondes in verschillende kunstdisciplines waarvoor kinderen zich kunnen aanmelden. 'Zo'n kennismaking verbreedt de culturele kijk en creatieve mogelijkheden voor leerlingen en inspireert zeker ook leerkrachten', benadrukt de coördinator van deze school.

Een periodiek schoolbreed project kan ook een impuls aan een specifieke kunstdiscipline geven. Zo heeft Het Wespennest recentelijk poëzie in alle klassen behandeld en een poëziewedstrijd uitgeroepen. ABBS Elzenhagen werkt schoolbreed met Kunstkijken. Per thema worden twee schilderijen/kunstwerken bekeken en besproken in de klas aan de hand van visual thinking strategies. Leerlingen maken zodoende kennis met tien kunstwerken per jaar en zo'n tachtig gedurende de gehele basisschoolperiode. Tijdens museumbezoeken krijgt de school vaak van rondleiders te horen dat de kinderen zo goed kunnen kijken.

Losstaande projecten met cultuur als basis kunnen de samenhang binnen vakoverstijgend cultuuronderwijs versterken. Zo heeft WSV een project over de Tweede Wereldoorlog en fotografie gedaan waarbij leerlingen foto's over de eigen buurt maken en tentoonstellen. Met deze aanpak kan de school het thema Tweede Wereldoorlog en herdenking meer samenhangend in het curriculum opnemen. Bovendien kan De Rode Loper op School, waarmee het project ontwikkeld is, het format ook voor andere scholen toepasbaar maken.

Poëziepaleis gemaakt door een leerling van Het Wespennest

Samenvatting Good Practices Vakoverstijgend Cultuuronderwijs

Leren Aantrekkelijk Maken

- Kunst maakt leren boeiender en toegankelijker.
- Leerlingen doen ongemerkt kennis en vaardigheden op en zijn niet puur cognitief bezig.

Inspelen op Verschillende Leerstijlen

- Kunstdisciplines spelen in op diverse leerstijlen, zoals visueel, auditief en kinesthetisch leren.

Leerstof Anders Aanvliegen

- Kunst biedt een alternatieve (praktijkgerichte) benadering van leerstof en bereikt meer leerlingen.

Cultuuronderwijs in Context

- Kunstvakken sluiten aan bij schoolthema's, waardoor leerlingen de leerstof beter begrijpen en onthouden.

Leren Zichtbaar Maken

- Leerlingen geven zélf expressie aan wat en hoe ze geleerd hebben, vaak via portfolio's met onder meer tekeningen, posters, filmpjes en reflectieverslagen.

Creatieve Verwerking en Presentaties

- Tijdens thema-afsluitingen tonen leerlingen hun werk aan klasgenoten en ouders via dansoptredens, muziek, kunstwerken, stop-motion, stripboeken of interactieve spellen.

Kinderen Leren van en met Elkaar

- Scholen stimuleren samenwerkend leren onder meer door stamgroepen en buddysystemen.
- Jongere kinderen leren van oudere kinderen en vice versa.

Actieve Idee-Vorming

- Kinderen leren van jongs af aan zelfstandig ideeën te bedenken en uit te werken.

De Ruimtelijke Omgeving Inspireert

- De fysieke leeromgeving wordt actief ingezet om leerlingen te motiveren.
- Ateliers, leerpleinen en thematische werkruimtes zijn inspiratiebronnen.

Inzet van Creatieve Werkvormen

- Leerkrachten gebruiken kunstgerelateerde creatieve werkvormen zoals vlogs, experimenten, drama en muziek om nieuwe onderwerpen te introduceren en leerlingen nieuwsgierig te maken.

Vragen Wat Er Leeft bij Leerlingen

- Scholen vragen leerlingen naar hun wensen en interesses over cultuuronderwijs.
- Cultuuronderwijs wordt gaandeweg beter afgestemd op hun belevingswereld.

Themagerichte Culturele Bezoeken

- Museumbezoeken, theaterbezoeken en andere culturele uitstapjes worden niet willekeurig gekozen maar bewust gekoppeld aan lesonderwerpen.
- Culturele bezoeken zijn verdieping of vervanging van de leerstof.

Schoolbrede Projecten

- Tijdens periodieke schoolbrede cultuurweken en kunstprojecten maken leerlingen (én leerkrachten) kennis met kunstdisciplines die anders minder aandacht krijgen.
- Bijvoorbeeld: cultuurproeverij, poëziewedstrijden, fotografieprojecten of programma's rondom kunstbeschouwing.

Succesfactoren en Randvoorwaarden

In dit hoofdstuk gaan we in op de deelvragen van dit onderzoek die betrekking hebben op succesfactoren en randvoorwaarden voor een succesvolle uitvoering van vakoverstijgend cultuuronderwijs. We nemen ook do's en don'ts mee zoals die naar voren zijn gekomen tijdens de gesprekken. We sluiten het hoofdstuk af met een korte samenvatting.

Draagvlak Cultiveren

'Het is zaak om goed aan te voelen wat je team aankan en niet te veel tegelijk te willen', aldus een coördinator van SBO de Diamant. Deze school is van onderwijsrichting veranderd en met de geïntegreerde Blink-methode gaan werken met hetzelfde team. Het bleek noodzakelijk om een gedragsverandering bij het team te bewerkstelligen. Om draagvlak te creëren is het belangrijk het 'waarom' van de veranderingen vaak te benoemen, zo betoogt de coördinator. 'Het kost tijd en geduld, maar met wat hulp van collega's blijken mensen van wie men dacht dat ze vastgeroest zaten, toch ineens mee te kunnen komen'.

Stapsgewijs

'Vraag waar het team behoefte aan heeft, want dan heb je meer draagvlak', beaamt de ICC'er van de Jozefschool. Zij adviseert om klein te beginnen en met een stappenplan als je meer cultuuronderwijs in samenhang wilt realiseren of met een methode wilt verbinden. Niet alles tegelijk doen en met elk jaar wat meer erbij, is een belangrijk leerpunt van deze school waar de leerlijnen voor muziek en beeldende vorming stapsgewijs met de Blink-methode zijn verweven⁶.

Een stapsgewijze aanpak heeft ook goed uitgedaan op De Vliert waar met de IPC-methode wordt gewerkt. De school heeft eerst een leerlijn muziek ontwikkeld en een aantal jaren later een leerlijn beeldende vorming, die beide afgestemd zijn op IPC-thema's.

Plezier Hebben In Wat Je Doet

'Je merkt gewoon dat kinderen heel erg aangaan staan als jij als leerkracht aanstaat en kinderen mee kunt nemen in je eigen enthousiasme. Als je als een chagrijn voor de klas staat komt het niet over; je moet zelf lol en zin hebben in wat je doet', aldus ABBS Elzenhagen ICC'er. 'Onze school zegt: bij de basisvakken ben je een leerkracht, bij de thema's ben je een leerbegeleider.'

'Ik maak het leuk voor mezelf, dat is mijn truc. Want als ik het leuk voor mezelf heb gemaakt, kan ik het leuk overbrengen, het vraagt nu eenmaal behoorlijk wat energie', vertelt een leerkracht van De Bras. Plezier hebben in wat je doet geldt voor alle leerkrachten en kunstvakdocenten.

Kunstzinnige Talenten Van Leerkrachten Inzetten

Toen SBO de Diamant overging op themagericht onderwijs, kwamen er ineens talenten bij collega's naar boven waarvan ze niet wisten dat ze die in huis hadden. En ontdekten leerkrachten talenten in zichzelf. Dat heeft ertoe geleid dat een collega met danstalent nu dansworkshops geeft. En dat een muzikale collega de muzieklessen nu ondersteunt.

⁶ Cultuureducatie Amstelland heeft een routekaart gemaakt om cultuuronderwijs aan Blink te verbinden.

Zie p.26: <https://www.myglossy.nl/preview/bb527276-9dee-4d46-9611-74aa1eacef34/>

Naaiatelier bij Laterna Magica's thema Macht en Bestuur

Bij Laterna Magica worden leerkrachten geselecteerd vanwege hun creatieve instelling én aanvullende vaardigheden of hobby's zoals muziek, naaien of yoga, die het onderwijsaanbod kunnen verrijken. 'Als iemand naaien als expertise heeft, dan ga je met het team nadenken hoe je dit kan inzetten en hoe je er rekenen, meten en taal aan kan verbinden', legt de voormalig directeur uit.

Kunstzinnige achtergronden en interesses van leerkrachten doen ertoe en worden doelbewust ingezet in vakoverstijgend cultuuronderwijs.

Ruimte Voor Eigen Initiatief

Leerkrachten nemen vaker en eerder het initiatief als ze zelf iets leuk vinden. Zo geeft een stagiaire op De Jozefschool, op eigen initiatief, af en toe dansles. De externe docent beeldende vorming geeft, ook op eigen initiatief, een paar maal per jaar theaterlessen die aansluiten bij Blink-thema's en uitnodigend zijn voor de kinderen. Ze laat bijvoorbeeld tijdens theaterles de kinderen een schilderij tot leven brengen.

Persoonlijke belangstelling van leerkrachten en ook directie beïnvloeden voorkeuren voor kunstdisciplines in het onderwijs. Als een groepsleerkracht affiniteit heeft met muziek, zullen er vaker liedjes gezongen worden in de klas. Als een groepsleerkracht van beeldende vorming houdt, zullen er vaker verwerkingsopdrachten beeldende vorming gemaakt worden.

Kader Scheppen

Leerkrachten hebben veel vrijheid om het onderwijs in de klas vorm te geven. 'Ik denk dat als je helemaal losgelaten wordt als leerkracht, in de trant van "doe maar iets", dan gaat het helemaal mis. Je moet aan de ene kant heel open en actief zijn, maar aan de andere kant ook gewoon handvatten hebben', aldus de ICC'er van BOE. Op deze school geven groepsleerkrachten gezamenlijk vorm aan een thema en stellen de doelen vast, maar bij de ene collega ziet het er anders uit in de klas dan bij de andere collega.

Belangrijk leerpunt voor scholen is dat er voldoende tijd besteed moet worden aan het ontwerpen van de lessen en het vastleggen van duidelijke kaders. 'In het begin kregen we er onvoldoende tijd voor', vertelt een groepsleerkracht bij WSV, 'maar nu wordt er tijdens studiedagen tijd besteed aan de inhoud en werken we in duo's alles goed uit voor de manier waarop we het aanbieden'. 'Je moet ervoor zorgen dat een leerkracht er niet alleen voor staat. Dat er een duidelijk kader is dat houvast biedt. Dat er tijd voor is. En dat het ook gedragen wordt door de directie', aldus de ICC'er van ABBS Elzenhagen. Op deze school bedenken themagroepen tijdens studiedagen gezamenlijk de thema's en leggen deze duidelijk vast in een verzamelblad dat op het niveau van de bouwteams verder wordt uitgewerkt door de leerkrachten. Het samendoen werkt inspirerend en helpt leerkrachten om er steeds beter in te worden en zich erin te ontwikkelen.

Geen Lastminute Ontwerpen

'Met lastminute ontwerpen krijg je geen kwaliteit', vertelt voormalig MT-lid van Laterna Magica. 'Het is belangrijk dat het raamwerk ruim van tevoren in een team wordt uitgedacht. Als je goed bent in dansen of naaien, kan het team ook meedenken hoe naaien of dansen ook rekenen wordt. Wie talent heeft voor gedichten, muziek, beeldende kunst of drama, kan deze verder uitwerken. Als het thema eenmaal goed ontworpen is, kan er ook gericht gekeken worden welke theateervoorstellingen, concerten of museumbezoeken passen en ingepland kunnen worden.'

Leerkrachten Met Kunstenaarsmindset

Het onderzoek laat zien dat vakoverstijgend werken een actieve en dynamische manier van lesgeven vergt. Creativiteit, vindingrijkheid, initiatief nemen en goed kunnen samenwerken zijn essentiële kwaliteiten voor leerkrachten. Meerdere scholen spreken ook niet zozeer van leerkrachten maar gebruiken termen als coach, begeleider of regisseur. Groepsleerkrachten en vakdocenten zijn tevens ontwerpers van lessen en bedenkers van creatieve didactische werkvormen. 'Het zet leerkrachten in hun kracht', volgens de adjunct-directeur van de Louis Bouwmeesterschool. 'Het vergt een soort kunstenaarsmindset', zegt voormalig procesbegeleider van Laterna Magica. 'En als je werkt vanuit je kracht met de kinderen, is het ook makkelijker om methodes los te laten en uit je comfortzone te komen.'

Loslaten

Vakoverstijgend cultuuronderwijs vraagt van leerkrachten een stuk controle loslaten. Vooral de gedachte dat je als leerkracht zelf alles moet weten. 'Als ik iets niet weet, dan zeg ik tegen de kinderen; goede vraag, dat zoeken we op', aldus een leerkracht van De Bras.

Ook als je met een methode werkt, is het belangrijk dat je als leerkracht kunt loslaten. 'Welke methode het ook is, het is goed je te beseffen dat het 'een' methode is met 'een' bepaalde visie die ook niet alles aanbiedt', aldus de docent beeldende vorming van de Jozefschool. Scholen geven aan dat ervaren leerkrachten de controle makkelijker loslaten dan beginnende leerkrachten die meer behoefte aan houvast hebben. Omdat leerkrachten ruimte hebben om eigen invulling te geven aan hun lessen, zijn er verschillen in de manier van lesgeven en de inhoud. De Bras maakt mede daarom gebruik van collegiale consultaties. Dit houdt in dat leerkrachten regelmatig bij elkaar binnenlopen om lessen te observeren. Dit geeft inzicht in elkaars manier van werken, leerkrachten geven elkaar ontwikkelingsgerichte feedback en feedforward en leren van elkaar.

Maak Het Klein, Behapbaar

'Je wilt eigenlijk dat kinderen een wereld instappen en daardoor gegrepen worden. Je moet het als leerkracht behapbaar maken', benadrukt de ICC'er van Laterna Magica. 'Het zijn altijd grote thema's waar je van alles mee kunt. Pak er één element uit en maak dat groot. Je wilt allerlei delen in het brein aanraken, iets voelen, iets zien, iets maken, iets bedenken; maak het op verschillende manieren doorvoelbaar voor kinderen. Maar als je het te moeilijk maakt voor jezelf of te veel uitstapjes maakt, dan zul je merken dat het versnipperd raakt. Houd het klein, focus op een onderdeel in plaats van alles tegelijk en hecht iets af voordat je aan het volgende begint', is het advies.

Investeren in Thematische Afstemming

Inspelen op de thema's in vakoverstijgend onderwijs is voor alle kunstvakdocenten een must. Dit gebeurt doorgaans vrij organisch in samenspraak met groepsleerkrachten.

Toen de Jozefschool een aantal jaar geleden overstapte op de Blink-methode, heeft de docent beeldende vorming de Blink-thema's doorgespit om haar lessen thematisch aan te laten sluiten én om de Blink-lesstof te verrijken met eigen creatieve verwerkingsopdrachten. Dit is een grote tijdsinvestering geweest. 'Het levert uiteindelijk wel tijd op', vertelt ze, 'maar die investering moet eerst wel gedaan worden'. Ze maakt een jaaroverzicht waarin staat wat bij Blink aansluit en wat lesstofvervangend dan wel lesstofverrijkend is. Veel afstemming met groepsleerkrachten is dan niet meer vereist. De school heeft met de kunstvakdocenten een visie voor muziek en beeldende vorming afgesproken.

Dynamiek Groepsleerkrachten & Kunstvakdocenten

De aanwezigheid van groepsleerkrachten bij kunstlessen heeft meerwaarde. De muziekdocent bij ABBS Elzenhagen zingt liedjes met kinderen die verband houden met thema's of subthema's als feesten of rituelen. De groepsleerkracht blijft altijd in de klas tijdens de muzieklessen, als regisseur van het didactisch-pedagogisch proces. Dat brengt samenwerking tot stand tussen beiden. Bij OBS de Komeet zorgt de betrokkenheid van groepsleerkrachten bij de theaterlessen voor meer inhoudelijke afstemming waarop groepsleerkrachten voortborduren tijdens hun eigen lessen.

Rol van Externe Ondersteuning

Op scholen zonder vakdocenten, waar groepsleerkrachten zelf muziek, beeldende vorming, drama of danslessen geven, is co-teaching van onmisbare waarde. De Vlindertuin heeft met behulp van co-teaching een muzieklerlijn ontwikkeld die nu door de groepsleerkrachten zelf gegeven wordt. Tijdens dit traject zijn op basis van 123ZING-voorbeeldlessen de groepsleerkrachten geleidelijk aan zelf muzieklessen gaan geven, een tijdlang nog met externe ondersteuning. Hun zelfvertrouwen is hierdoor gaandeweg toegenomen. De school heeft recentelijk een leerlijn beeldende vorming op soortgelijke wijze uitgerold.

SBO de Diamant maakt gebruik van cultuurlessen ontworpen door Westland Cultuurweb⁷ die de school hier de eerste twee jaar intensief in heeft begeleid. De cultuurlessen zijn toegespitst op de Blink-methode en aangepast aan de doelgroep van de school. Binnen het team wordt gekeken wie waar affiniteit mee heeft, zodat het leerproces voor de leerkracht minder tijd kost.

⁷ Netwerkorganisatie voor kunst en cultuureducatie in de gemeente Westland.

Bij De Bras is sinds een jaar of twee de thematische benadering volop in ontwikkeling. De school krijgt ondersteuning van een externe kunstdocent die kunst & cultuur thematisch meer handen en voeten geeft in het curriculum.

Perfectionisme en een zekere angst om zelf kunst te geven kan leerkrachten wel parten spelen, leert de ervaring bij deze school. Hun ervaring is dat het nemen van kleine stapjes helpt om het ongemak bij leerkrachten weg te nemen. 'We leggen de lat best wel hoog en het is nodig dat leerkrachten zich realiseren dat goed ook goed genoeg is', aldus de ICC'er van De Bras.

Goede Match Met Culturele Partners

'Het is een beetje matchmaking', vertelt de coördinator van de Rode Loper op School. Een externe kunstdocent dient te passen bij de onderwijsvisie en feeling te hebben met hoe een school werkt. En zich daar een weg in vinden. Zo ligt kindgestuurd en open werken de ene docent beter dan de andere. De juiste docent op de juiste plek neerzetten is essentieel, leert de ervaring van deze culturele partner. Daarnaast kost het tijd om een school goed te leren kennen, de visie te begrijpen en een band op te bouwen met de groepsleerkrachten. Dit is niet alleen essentieel voor de inhoudelijke afstemming maar ook voor pedagogische aspecten (zoals even met een groepsleerkracht sparren als je een kind niet meekrijgt).

Investeren in Vaste Samenwerkingspartners

Als er een goede match is tussen school en culturele partner(s) of externe vakdocent, loont het om deze relatie op te bouwen en wederzijds te investeren in langdurige samenwerkingen. De Komeet heeft een langdurige samenwerking met de theaterdocent. De docent beeldende vorming van de Jozefschool is al jaren verbonden aan de school. De Louis Bouwmeesterschool en Laterna Magica werken langdurig met vaste culturele partners waarbij er sprake is van wederzijds begrip, dezelfde verwachtingen en een gedeelde visie.

Jozefschool-leerlingen borduren met natuur.
Foto door vakdocent Femke van Os

Cultuuraanjagers

De rol van ICC'ers is van onmiskenbaar belang, ze zijn de spil in cultuuronderwijs op scholen. Toen bij De Vlindertuin cultuur onder druk kwam te staan omdat meer aandacht uitging naar basisvaardigheden, heeft de ICC'er een werkgroep gestart om cultuur een impuls te geven. Hier zijn eerder genoemde leerlijnen muziek en vervolgens beeldende vorming uit voortgekomen.

Beeldend werk van Laterna Magica-leerlingen bij thema: Groei en Leven

Op verschillende scholen stellen ICC'ers culturele keuzemenu met voorstellingen en tentoonstellingen samen op basis waarvan leerkrachten kiezen wat het beste bij het betreffende thema past. Meerdere ICC'ers geven aan alleen te staan. Ze zouden graag met collega's willen sparren die cultuuronderwijs leuk vinden maar geen ICC'er willen worden.

Er zijn ook andere aanjagers van cultuur op scholen die zich vaak onverwacht manifesteren, blijkt uit dit onderzoek. Zo was er een stagiaire die aanjager werd van danslessen. En nam een groepsleerkracht die van muziek houdt het voortouw op muzikaal gebied en zorgt ervoor dat het team regelmatig van muzikale energizers wordt voorzien. Scholen benutten de potentie van cultuuraanjagers. De Jozefschool stelt periodiek een talentenlijst van leerkrachten samen om overzicht te hebben over wat leerkrachten allemaal kunnen.

Duurzame Band Met Leerkrachten

Er hangt veel van de leerkrachten af in vakoverstijgend cultuuronderwijs. Daarom zijn scholen gebaat bij langdurige werkverbanden met leerkrachten zodat er een sterk team staat. Het kost tijd om dit type onderwijs je eigen te maken, het te doorvoelen en je plek te vinden, zo geven scholen aan. Dat werkt niet zo goed als leerkrachten vaak van school wisselen of als je elk jaar een ander team hebt, leert de ervaring.

Externe Factoren

Veranderingen in gemeentelijke regelingen en subsidietoekenningen kunnen van grote invloed zijn op het cultuureducatiebeleid van scholen. Bij ABBS Elzenhagen moet de culturele samenwerking opnieuw ingekleurd worden vanwege het wegvallen van subsidies voor culturele partners waarmee een jarenlange samenwerking is opgebouwd. Muziek- en beeldendevormingsdocenten op scholen die met NPO-gelden werden betaald, vertrekken nu de regeling stopt. Tijdens dit onderzoek werden budgettaire schommelingen als gevolg van veranderingen in subsidieregelingen vaak benoemd als onberekenbare factor met veel invloed. Deze liggen buiten de directe invloedssfeer van de school.

Samenvatting Succesfactoren en Randvoorwaarden Vakoverstijgend Cultuuronderwijs

Draagvlak binnen Team Creëren

- Het waarom van verandering (overgang naar vakoverstijgend werken) dient vaak herhaald te worden.
- Het team de tijd geven: het is belangrijk om niet te veel tegelijk te willen en elkaar te helpen.

Stapsgewijze Aanpak

- Klein beginnen en niet alles tegelijk doen. Cultuuronderwijs stapsgewijs verbinden met thema's (al dan niet methodegebonden).
- Kunstvakken kunnen gefaseerd ontwikkeld worden. Eerst één leerlijn opzetten; later meer.

Plezier en Enthousiasme

- Maak het leuk voor jezelf: leerkrachten die plezier beleven aan hun lesgeven, brengen dit over op hun leerlingen.
- Hun enthousiasme werkt aanstekelijk voor leerlingen.

Inzetten van Creatieve Talenten

- Ontdek en benut kunstzinnige talenten van leerkrachten.
- Integreer hun creatieve vaardigheden en hobby's zoals dans, muziek en naaien, in het onderwijs.

Ruimte voor Eigen Initiatief

- Leerkrachten nemen sneller initiatief als ze iets leuk vinden en hun interesses kunnen volgen.
- Persoonlijke voorkeuren beïnvloeden de aandacht voor kunstdisciplines in de klas. Een leerkracht die van muziek houdt, zal vaker muziek gebruiken in de lessen.

Duidelijke Kaders Scheppen

- Leerkrachten hebben vrijheid en ruimte nodig om hun lessen vorm te geven, maar ook kaders voor houvast.
- Kaders worden gezamenlijk vastgelegd tijdens studiedagen.
- Thema's worden samen ontwikkeld met collega's: een goede voorbereiding is essentieel.
- Lesontwerpen en culturele bezoeken ruim van tevoren plannen, zorgt voor betere kwaliteit.

Thematische afstemming en samenwerking

- Kunstvakdocenten stemmen lessen inhoudelijk af op thema's en maken de koppeling met taal (o.a. met thematische woordenlijsten) en rekenen.
- Betrokkenheid van groepsleerkrachten bij kunstlessen versterkt de verankering van cultuuronderwijs.

Leerkrachten met een Kunstenaarsmindset

- Creativiteit, verbeeldingskracht en samenwerken zijn cruciaal.
- Loslaten van controle en flexibel omgaan met methodes stimuleert dynamischer onderwijs.
- Vakoverstijgend onderwijs vraagt om leerkrachten die buiten de gebaande paden durven denken.
- Leerkrachten zijn ontwerpers van lessen en creatieve werkvormen.

Externe Ondersteuning en Samenwerking met Culturele Partners

- Op scholen zonder kunstvakdocenten helpt co-teaching leerkrachten om kunstvakken beter te integreren.
- een goede match met culturele partners is cruciaal voor samenwerking en verduurzaming van cultuuronderwijs.
- Investeren in vaste partners en duurzame samenwerking loont en komt de wederkerigheid ten goede.

Cultuuraanjagers binnen de School

- ICC'ers spelen een sleutelrol in het stimuleren van cultuuronderwijs.
- Nieuwe cultuuraanjagers ontdekken loont: leerkrachten of stagiaires kunnen spontaan het voortouw nemen in culturele activiteiten, zoals dans- of theaterlessen.

Stabiliteit in het Team

- Continuïteit binnen het team is belangrijk voor de effectiviteit en duurzaamheid van vakoverstijgend onderwijs.
- Langdurige werkverbanden bevorderen continuïteit. Wisselingen van personeel kunnen het leerproces verstoren.

Uitdagingen

Tijdsdruk en Basisvaardigheden Prioritair

Zoals eerder aangegeven, reserveren de scholen de ochtenden overwegend voor de kernvakken en de middagen voor thematisch werken. Deze indeling komt mede voort uit de toenemende druk om beter te presteren op de basisvaardigheden taal, rekenen, schrijven en begrijpend lezen. Uit dit onderzoek komt naar voren dat de scholen tijdsdruk ervaren, die ook toeneemt door de nadruk op basisvaardigheden. 'Met tijdsdruk gaat het snel zo dat je, ongewild, van je thema-uren, muziek, drama en beeldende vorming gaat afsnoepen', aldus een groepsleerkracht van De Vlindertuin. De focus op basisvaardigheden, en bijbehorende tijdsdruk, vormt een grote uitdaging en wordt vooral in de bovenbouw gevoeld.

Deze uitdaging leidt tot aanpassingen in de onderwijspraktijk. Op de Jozefschool gaven de vakdocenten muziek en beeldende vorming altijd samen met de groepsleerkrachten les. Dat is vrijblijvender geworden. Deze lessen worden nu alleen door de kunstvakdocenten gegeven. Er is gekozen voor langere lessen beeldende vorming van een kunstdocent die aandacht heeft voor het creatieve proces; de lessen zijn minder frequent, maar hebben wel een langere duur per les. Tussentijdse 'afmaaklessen' van kunstopdrachten, door groepsleerkrachten, zijn niet langer verplicht.

Mentale Werkdruk

De scholen hebben hoge ambities en leerkrachten stellen hoge eisen aan zichzelf en ervaren zodoende mentale werkdruk. Leerkrachten voelen zich erg verantwoordelijk voor de leerlingen. 'Je gunt ieder kind tijd, maar die tijd heb je vaak niet', merken veel leerkrachten op. 'De mooiste momenten kan je creëren wanneer je voelt: ik kan hier echt zijn en niet ook nog eens bezig moeten zijn met dat onderdeelje of dat dingetje', erkent de ICC'er van Laterna Magica.

Draagvlak Blijven Creëren

Het blijft een grote uitdaging om cultuuronderwijs duurzaam te verankeren. Door de prioriteit voor de kernvakken en regelmatige wisselingen in schoolteams, blijft het voortdurend nodig om draagvlak voor cultuureducatie te creëren. In de woorden van de ICC'er van De Jozefschool: 'Ik zorg er steeds voor dat cultuur op de agenda staat, dat ik het belang ervan weer uitleg, en wat voor werk ik doe. Ik gebruik daarbij vaak filmpjes van Mark Mieras en vertel leerkrachten dat verbindingen in je hersenen niet alleen van rekenen en taal komen, maar ook van cultuuronderwijs. Naar ouders toe is het tevens zaak om te blijven herhalen waarom cultuuronderwijs belangrijk is voor hun kind'.

Conclusies en Aanbevelingen

Conclusies

De hoofdvraag van dit onderzoek is hoe cultuuronderwijs succesvol kan bijdragen aan vakoverstijgend werken in het primair onderwijs. Op basis van de bevindingen kunnen we allereerst concluderen dat cultuuronderwijs lesstof op andere manieren benadert en daarmee actief inspeelt op de verschillende leerstijlen van kinderen. Er is niet één manier van leren en cultuuronderwijs biedt meerdere invalshoeken om thema's te begrijpen, kinderen te prikkelen en te betrekken bij hun eigen leerproces. De kinderen zijn niet bewust bezig met leren rekenen en dan wordt leren ineens leuk. De kinderen beleven een stuk geschiedenis waardoor ze geraakt worden en meer willen ontdekken. De kinderen kunnen creëren met hun eigen ideeën en dan voelt leren niet meer als leren.

Scholen verweven cultuuronderwijs thematisch met vakoverstijgend werken. Kunstdisciplines als muziek, drama, dans en beeldende vorming worden in meerdere of mindere mate als vak aangeboden maar staan niet op zichzelf. De thematische inbedding geeft context en kader aan cultuuronderwijs waarmee het aan kracht en zichtbaarheid wint. Thema's worden vanuit kunst & cultuur benaderd en komen vanuit kunst & cultuur betekenisvol tot leven. Zo komen met bijvoorbeeld 'borduren met natuur', 'samen een lied maken over kinderrechten' of 'een scène spelen over slavernij', specifieke thema's tot uiting. Tegelijkertijd maakt het de betreffende kunstdiscipline meer zichtbaar en laat haar kracht eigenlijk voor zich spreken.

Rekenen met sokken op Het Wespenest

De kunstzinnige thematische invalshoeken dragen bij aan het betekenisvoller, levendiger en dynamischer maken van vakoverstijgend onderwijs. In de eerste plaats in de beleving van de kinderen, maar zeker ook voor de leerkrachten. Hun creativiteit, verbeeldingskracht en out-of-the-box-denken worden dagelijks op de proef gesteld. De dynamiek tussen leerkrachten en leerlingen is een drijvende kracht voor deze onderwijspraktijk. 'Met elk kind moet je bezig zijn, hun interesse opwekken, aandacht behouden', aldus een leerkracht van Louis Bouwmeesterschool. Cultuuronderwijs zet leerkrachten aan tot nieuwe lespraktijken en voedt hun didactische en coachende kwaliteiten. Zo maken dramatechnieken lessen dynamischer, houden muzikale energizers de aandacht vast, prikkelen filmtechnieken de nieuwsgierigheid. Cultuuronderwijs biedt een wereld aan mogelijkheden voor leerkrachten om uit te putten en hun ontwerpcapaciteit en kunstenaarsmindset verder te ontwikkelen.

Dat er druk ervaren wordt om beter te presteren op het gebied van basisvaardigheden is een grote uitdaging. Cultuuronderwijs raakt hierdoor soms ongewild toch weer in de knel. Hiermee neemt enerzijds de urgentie toe - voor iedere school - om de opbrengsten van cultuuronderwijs in het kader van vakoverstijgend werken meer zichtbaar te maken. Anderzijds neemt de noodzaak toe om de verbinding van cultuuronderwijs met de kernvakken nog duidelijker te leggen. Muziek, theater, beeldende vorming en dans verweven thematische woordenschat in de lesstof en dragen aantoonbaar bij aan taalontwikkeling. Ook wordt rekenen verwerkt in onder meer beeldende vorming en dans en draagt bij aan een beter begrip van concepten en verhoogt de betrokkenheid van leerlingen. Laatstgenoemde voorbeelden zijn er wel in mindere mate. Op het snijvlak van kunst en rekenen/wiskunde is er nog een wereld te winnen.

Aanbevelingen

- **Begrippenkader Verhelderen.** Termen als vakoverstijgend werken en vakoverstijgend onderwijs worden in de literatuur gehanteerd, maar een definiëring van 'vakoverstijgend' ontbreekt. Het onderwijsveld is gediend met een helder begrippenkader dat scholen helpt bij de implementatie. Relevante landelijke instanties zouden hierbij leidend moeten zijn.
- **Opbrengsten Cultuuronderwijs Zichtbaar Maken.** Het is onontkoombaar om draagvlak voor cultuuronderwijs in het kader van vakoverstijgend werken te blijven creëren. Een duidelijker beeld schetsen van wat cultuuronderwijs doet en opbrengsten zichtbaar te maken is noodzakelijk. Hierbij denken we vooral níet aan een allesomvattend of ingewikkeld rapportagesysteem. Veeleer dat ICC'ers samen met groepsleerkrachten en vakdocenten handzame manieren bedenken om anekdotische data te verzamelen. Bijvoorbeeld: Fatima, die in de klas verlegen is, speelt een hoofdrol bij het theaterstuk en komt helemaal uit de verf. Jerome, die rekenen moeilijk vindt, doet enthousiast en moeiteloos berekeningen van een scheepsruimte die hij tijdens beeldende vormingles maakt.
- **Boost Geven aan Kunst met Rekenen-Wiskunde.** Leren rekenen middels kunstonderwijs is leuk en gaat vaak ongemerkt. Het verdient aanbeveling dat scholen intensiever kunstopdrachten en lessenreeksen ontwerpen met elementen van rekenen-wiskunde en met behoud van de themacontext. Beeldende vorming en muziek liggen voor de hand. Ook kan de mogelijkheid verkend worden om dans, theater, film of combinaties van kunstvakken te combineren met rekenen.

Het praktijkonderzoek van primor Tessa Smal⁸ op OBS Het Landje kan ter inspiratie dienen. Ze heeft een procesgerichte lessenreeks beeldende vorming ontwikkeld (en in klassen getoetst) gericht op meetkunde met thematische aansluiting. Haar onderzoek laat zien dat het borgen van meetkundedoelen en kunsteducatieve doelen goed samengaan.

8 <https://www.linkedin.com/in/tessa-smal/>

Meet-ups over Kunst & Rekenvaardigheden. Gezien het belang van rekenvaardigheden, is het raadzaam om meet-ups te organiseren met een expliciete focus op het verbinden van kunstvakken en rekenen/wiskunde op gelijkwaardige basis. Daarmee kan meer zichtbaarheid gegeven worden aan, en voortgeborduurd op, bestaande ervaringen⁹. Penvoerders voor cultuureducatie kunnen zulke meet-ups faciliteren en parallel daaraan scholen motiveren om, desgewenst samen met culturele partners, lessenreeksen te ontwikkelen en uit te proberen.

- **Aanstellen van Interne Vakleerkrachten Cultuuronderwijs.** Scholen kunnen binnen hun teams actief leerkrachten die affiniteit met cultuuronderwijs of een specifieke kunst-discipline als hobby hebben, aanstellen als vakleerkracht voor een kunstvak.
- **Uitwisseling van Externe Vakleerkrachten.** Kunstdocenten zijn gebaat bij (meer) uitwisseling onder elkaar om inspiratie op te doen, uiteenlopende schoolervaringen bijeen te brengen en het gevoel te hebben dat je er niet alleen voor staat. Periodieke uitwisseling is zowel inhoudelijk relevant als voor wat betreft het docentschap. Het is aan te bevelen dat netwerkorganisaties van cultuureducatie (in onderlinge afstemming) jaarlijks een bijeenkomst organiseren voor kunstdocenten met de insteek om vakoverstijgend werken te bevorderen. Kunstdocenten kunnen praktijkvoorbeelden en do's en don'ts delen.
- **Scholen hosten Good Practice Meet-ups.** Er is behoefte om inspiratie op te doen buiten de eigen school en ook om andere scholen te bezoeken, regionaal en landelijk. Scholen kunnen meet-ups hosten om eigen good practices te delen met een schoolbezoek erbij. Een good practice meet-up kan bijvoorbeeld gaan over theater & geschiedenis, beeldende vorming & meetkunde, dansen & taal, kunst als creatieve verwerkingsvorm, enz. ICC'ers kunnen daarin het voortouw nemen.

⁹ Bijvoorbeeld: Muziekcentrum Aslan heeft een lessenreeks ontwikkeld over muziek en rekenen.

Bijlagen

Bijlage 1: Korte beschrijving van de deelnemende scholen

Naam school: ABBS Elzenhagen

Disciplines: Muziek (voornamelijk gericht op zingen) en beeldende vorming sluiten aan bij schoolthema's die behandeld worden in de klas. Tijdens muziek worden er liedjes gezongen die verband houden met (sub)-thema's als bijvoorbeeld feesten of rituelen. Aan beeldende vorming wordt per thema invulling gegeven, met daaraan relevante technieken en materialen.

Klassen of bouwjaren: onderbouw en bovenbouw

Quote van de school: *'Je moet als leerkracht zelf lol en zin hebben in wat je doet.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: meer dan tien jaar.

Naam project: Kunstkijken

Korte beschrijving: Kunstkijken is een schoolbreed project dat in alle klassen aan bod komt. Per thema worden twee schilderijen of kunstwerken bekeken en besproken in de klas die een relatie hebben met het betreffende onderwerp. Dit gebeurt aan de hand van visual thinking strategies, waardoor de kinderen goed leren kijken. Leerlingen maken zodoende kennis met tien kunstwerken per jaar en zo'n tachtig kunstwerken gedurende de basisschoolperiode.

Naam school: Basisschool Oostelijke Eilanden (BOE)

Disciplines: Muziek en beeldende vorming sluiten zoveel mogelijk aan bij het themagerichte OGO-onderwijs en worden door vakdocenten gegeven.

Klassen of bouwjaren: onderbouw en bovenbouw

Quote van een groep 6-leerling: *'Ik wil het liefste iets zelf bedenken'.*

Soort project: eenmaal in de twee jaar schoolbreed cultuurproject van een week, bijvoorbeeld over het thema verbinding met de buurt en fotografie.

Samenwerking: De Rode Loper op School, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK); afdeling kunsteducatie.

Project voor groep 6: jaarlijks.

Korte beschrijving: AHK Kunsteducatiemaster-studenten verzorgen een kunstgerelateerde dag voor groep 6-leerlingen die in het teken staat van het thema waar de klas mee bezig is. Leerlingen maken kennis met verschillende kunstvormen en krijgen een mix aan kunst opdrachten. In het kader van het thema ambachten bijvoorbeeld, hebben de kinderen in groepjes een niet-tastbaar cadeau bedacht en ontworpen. Ze kregen daarin ondersteuning van AHK-studenten met beeldende, grafische en theaterachtergronden.

Naam school: De Bras

Disciplines: Kunst & cultuur zijn verweven in thematische Bras-instructie.

Klassen of bouwjaren: Familiegroepen in Brasland (onderbouw) en Braswereld (bovenbouw).

Quote van de school: *'We horen vaak terug dat de kinderen zich zo op hun gemak voelen en overal mee leren omgaan'. Ervaring vakoverstijgend werken: sinds twee jaar een thematische aanpak.*

Samenwerking: Een externe kunstdocent ondersteunt de school gedurende een jaar om het cultuuronderwijs meer te stroomlijnen.

Korte beschrijving: De Bras-instructie is ingedeeld in zaaiweken, groeiweken en oogstweken. Groepsleerkrachten geven muziek, drama en beeldende vorming als onderdeel van de thematische lessen, voornamelijk tijdens de zaaiweken. Ook worden kunstwerken en kunstenaars die relevant zijn voor het thema behandeld. Bijvoorbeeld bij het thema 'ruimte' hebben kinderen ruimtewezens bedacht en gemaakt met aangeboden technieken zoals klei, naaien en pointillisme. Ook hebben ze liedjes gemaakt en rollenspellen gedaan. Kinderen werken in familiegroepen en kunnen kiezen waar ze tijdens groei- en oogstweken aan werken. Ze kunnen maar hoeven niet te kiezen voor kunstgerelateerde opdrachten en onderzoek.

Naam school: De Jozefschool

Disciplines: Beeldende vorming en muziek worden afgestemd op Blink-thema's en gegeven door vakdocenten. Als bijvoorbeeld voor groep 3/4 het thema 'ruimte' is, dan heeft de muzikles ook een lied dat met ruimte te maken heeft en gaan de beeldende vormingsopdrachten over ruimte.

Klassen of bouwjaren: onderbouw en bovenbouw

Quote van de school: *'We vinden het niet zo nuttig om naar een museum te gaan omwille van het naar het museum gaan. Het moet een verrijking of vervanging van de leerstof zijn.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: De Jozefschool werkt sinds vijf jaar met Blink Wereld, een thematische lesmethode wereldoriëntatie voor groepen 1 t/m 8 van het basisonderwijs.

Project soort: jaarlijks.

Naam project: Cultuurweek (met wisselende culturele instellingen)

Korte beschrijving van het project: Elk jaar wordt een schoolbrede cultuurweek georganiseerd; afwisselend het ene jaar een grote cultuurweek en het andere jaar een kleinere versie. Tijdens deze cultuurweken worden kunstdisciplines als dans, theater, audiovisuele of mediakunst aangeboden die anders niet aan bod komen. Dit gebeurt bijvoorbeeld middels een cultuurproeverij. En een ander jaar wordt er samen met een videograaf een schoolfilm gemaakt waar alle groepen aan meewerken en in meezingen.

Naam school: De Vlindertuin

Disciplines: Muziek en beeldende vorming zijn afgestemd op International Primary Curriculum (IPC)-methode.

Klassen of bouwjaren: onderbouw en bovenbouw

Quote van de school: *'Als je kijkt naar hoeveel kinderen gek zijn op muziek en hoeveel liedjes ze uit hun hoofd kennen, dan zou daar meer leerstof in kunnen zitten.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: vijf jaar.

Samenwerking: Tijdelijke samenwerking met externe co-teaching docenten

Korte beschrijving:

Groepsleerkrachten verzorgen de muzieklessen met de 123ZING-methode en hebben daartoe een co-teachingtraject doorlopen. Bij het thema chocola bijvoorbeeld, hebben de muzieklessen liedjes en (boomwhackers) percussie die over chocola gaan. En bij begrijpend lezen gebruiken de leerlingen een tekst over Willy Wonka. Recentelijk is ook een leerlijn beeldende vorming uitgerold voor groepen 1 t/m 8 die is toegespitst op IPC-thema's, eveneens met behulp van co-teaching. Met drama is een soortgelijke aanpak gevolgd, maar het bleek lastig om drama met IPC-thema's te verbinden. De groepsleerkrachten geven nu vijf dramalessen per klas per jaar die losstaan van de IPC-thema's.

Naam school: Het Wespennest

Discipline: Muziek is vast onderdeel van het Jenaplanonderwijs van deze school. De muziekdocent heeft veel aandacht voor zingen en sluit aan bij het thema waar de klas mee bezig is.

Klassen of bouwjaren: stamgroepen in onderbouw en bovenbouw

Quote van de school: *'Het is bewezen dat creatieve ontwikkeling ook bijdraagt aan je cognitieve ontwikkeling.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: zeven jaar.

Naam project: Cultuurzwerm

Project soort: gemiddeld vijf maal per jaar.

Korte beschrijving: Cultuurzwerm is een schoolbrede cultuurmiddag voor de groepen 1 t/m 8 waar de kinderen zich voor inschrijven. Er staat een leerdoel binnen het betreffende thema centraal. De hele school wordt gemixt en de oudere kinderen helpen de jongere kinderen. Verschillende kunstdisciplines komen aan bod in de vorm van workshops over bijvoorbeeld dans, film, fotografie en andere kunst- en cultuuractiviteiten die de kinderen aanspreken.

Naam school: Laterna Magica

Disciplines: Beeldende vorming, dans en muziek worden aangeboden door vakdocenten en sluiten aan bij de overkoepelende kernconcepten. Ook worden toepassingen van taal en rekenen geïntegreerd.

Klassen of bouwjaren: stamgroepen in onderbouw- en bovenbouwunits

Quote van de school: *'Je wilt eigenlijk dat kinderen een wereld instappen en daardoor gegrepen worden'.*

Ervaring vakoverstijgend werken: sinds de opening van de school in 2007.

Samenwerking: De Rode Loper op School, Muziekschool Amsterdam en anderen.

Korte beschrijving: Kinderen kunnen kiezen uit een palet aan kunstworkshops waaronder beeldende vorming, dans en muziek, die aansluiten bij het betreffende kernconcept. Afhankelijk van het thema en de unit worden desgewenst aanvullende kunstworkshops aangeboden. Een kernconcept wordt vanuit (natuur)technische en kunstzinnige invalshoeken benaderd en bestaat normaliter uit een taalplan, rekenplan en een maakplan waarbij het maakplan kunstgerelateerd is. Leerlingen kunnen ervoor kiezen om een thema meer (natuur)technisch dan wel meer vanuit een kunstzinnige invalshoek te onderzoeken rondom eigen geformuleerde ontwikkeldoelen.

Naam school: Louis Bouwmeesterschool

Disciplines: Muziek, drama en beeldende vorming worden gekoppeld aan taal en gegeven door vakdocenten.

Klassen of bouwjaren: onderbouw, bovenbouw en nieuwkomersklassen.

Quote van de school: *'Maak woorden concreet. Maak het visueel, laat het kinderen ervaren, laat het kinderen voelen, laat het kinderen zien.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: Daltonschool Louis Bouwmeester werkt sinds vier jaar op de huidige manier.

Samenwerking: Sounds for Freedom, SEP, Muziekschool Amsterdam.

Korte beschrijving: De basis van de kunstlessen is thematische woordenschat. In de dramalessen spelen de kinderen

gerichte scènes waarbij ze thematische woorden actief toepassen. De dramadocent weet welke woorden bij welk thema horen. In de muzieklessen worden de themawoorden verwerkt in liedjes die gezongen worden. Tijdens beeldende vorming komen gemengde technieken en vaardigheden aan de orde die hand in hand gaan met de thema's, en die gerelateerd zijn aan woordenschatonderwijs, zodat de woorden veel meer in context gaan leven bij de kinderen en beter blijven hangen.

Naam school: OBS De Komeet

Disciplines: Theater is gekoppeld aan de thema's van het OGO-onderwijs.

Klassen of bouwjaren: onderbouw en bovenbouw.

Quote van de school: *'Theater prikkelt de nieuwsgierigheid van de kinderen. Het biedt hen aanknopingspunten voor eigen onderzoek. Dat past goed binnen de onderzoekend-lerenvisie van de school.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: OBS De Komeet werkt sinds acht jaar met dezelfde (externe) theaterdocent.

Korte beschrijving: In de theaterlessen komen drama, zingen en dansen samen. De theaterdocent stemt de theaterscripts af op de thema's. De theaterscripts bevatten leerstof en onderzoeksvragen die de kinderen via drama, muziek en dans verwerken. De woorden behorend bij de thema's zijn prominent verwerkt in de scripts en liedjes die gezongen worden. De groepsleerkrachten zijn actief betrokken bij de theaterlessen, waardoor een sterke verbinding met de klas ontstaat. Ze sluiten aan bij wat er in het theaterstuk gebeurt en oefenen scènes, liedjes en dansjes verder in de eigen klas. Een theaterblok wordt altijd afgesloten met een voorstelling waar ook ouders voor uitgenodigd worden.

Naam school: SBO De Diamant

Disciplines: Kunst & cultuur worden geïntegreerd aangeboden als onderdeel van de methode Blink Wereld. De lessen in onder andere muziek, theater, beeldende vorming, mediakunst en erfgoed worden door de groepsleerkrachten van de school gegeven.

Samenwerking: Westland Cultuurweb ondersteunt de school en ontwerpt kunstlessen die aansluiten op Blink-thema's en zijn aangepast aan de doelgroep van de school.

Klassen of bouwjaren: onderbouw en bovenbouw

Quote van een leerling: *'Juf, we lijken wel een maatschool.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: sinds twee jaar.

Projectsoort: vijf workshoprondes per jaar in verschillende kunstdisciplines.

Korte beschrijving: Leerlingen schrijven zich in voor workshops zoals stop-motion, theater, dans, naaien, houtbewerking of 3D-printen. De workshops worden met nadruk op onderzoekend-ontdekkend leren en het creatieve proces gegeven.

Naam school: Watergraafsmeerse Schoolvereniging (WSV)

Disciplines: Beeldende vorming en muziek worden afgestemd op thema's van KRAAK; de eigen aanpak van de school. Beide disciplines worden door vakdocenten gegeven.

Klassen of bouwjaren: midden- en bovenbouw

Quote van leerling: *'Het leukste is dat je je fantasie kunt gebruiken.'*

Ervaring vakoverstijgend werken: WSV werkt sinds een jaar of tien met een 'Groot Verhaal'; binnen dit narratief worden de zaakvakken in samenhang aangeboden.

Naam project: Dit is hier gebeurd?!

Samenwerking: De Rode Loper op School

Projectsoort: jaarlijks terugkerend.

Discipline: fotografie en film gekoppeld aan geschiedenis

Korte beschrijving van het project: In het kader van de kinderherdenking van de Tweede Wereldoorlog (WO2) is aan de hand van concrete voorbeelden uit de eigen omgeving een wandeling ontwikkeld met WO2-plekken en gebeurtenissen. In groep 7 hebben de kinderen stop-motionfilmpjes gemaakt over ontdekte verhalen uit de buurt die in de school tentoongesteld zijn. Met groep 8 is een fotografieproject gedaan. De kinderen maken foto's van persoonlijke verhalen over gebeurtenissen uit de eigen buurt met behulp van een professionele fotograaf. De foto's zijn in de school tentoongesteld en met de ouders gedeeld. Dit fotografie- en filmproject wordt thans opgenomen in het curriculum van de school.

Bijlage 2: Geraadpleegde Literatuur

- Bremmer, M., Heijnen, E. & Haanstra, F. (2024). Wicked Kunsteducatie: creatieve programma's ontwerpen. Valiz, Amsterdam.
- Broekhof, K. & Hoogeveen, K. (2020). Combinaties muziek en taal. Praktijkvoorbeelden in het basis-/lager onderwijs en op de lerarenopleidingen in Nederland en Vlaanderen. Sardes.
- Broekhof, K. et al. (2022). Werken met verhalen. Inspireren de combinaties van leesbevordering en cultuureducatie. Sardes, 2022.
- <https://www.gehrelsmuziekeducatie.nl/artikelen/vijf-vormen-van-vakintegratie>
- <https://www.kunstgebouw.nl/inspiratie/hoe-pas-jij-cultuur-onderwijs-in-het-curriculum/>
- Informatie Poster vakintegratie: <https://vakintegratie6.webnode.nl/>
- Marshall, J. (2019). Transdisciplinariteit en art integration: naar een nieuw begrip van vakoverstijgend kunst-intrinsiek leren. In: Cultuur+Educatie, jaargang 18, nr. 51, 2019.
- Meerkerk, E.M. van (2024). Sabotage. Wat we doen als we cultuureducatie doen. Inaugurale rede Radboud Universiteit.
- Mieras, M. (2022). Wat muziek doet met kindhersen. Jeugd Cultuurfonds Nederland.
- Koek, C. (juni 2022). Samenhang tussen kunstvakken, een onderzoek naar de wijze van het realiseren van samenhang tussen kunstvakken in het basisonderwijs om daarmee lerarenopleiders en aansluitend basisschoolleerkrachten te professionaliseren. Thesis for Master of Education. <https://www.researchgate.net/publication/365824607>
- Koek, C. & Hagenars, P. (2023). Samenhang binnen kunstvakken en met andere leergebieden. In: Cultuur+Educatie, jaargang 22, 2023, nr. 63.
- Kotte, K. (2017). Procesgerichte didactiek, de basis van Cultuureducatie met Kwaliteit. Een denkkader. Rijnbrink, Provincie Overijssel.
- Kroesbergen, E. et al. (2019). Meetkunst in de basisschool: effecten van een combinatie van meetkunde en kunst-onderwijs. In: Cultuur+Educatie, jaargang 18, nr. 51, 2019.
- LKCA. (2016). Basis voor Cultuureducatie, handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie. Utrecht.
- LKCA (2024). Nieuwe Fundamenten voor Cultuureducatie. Achtergronden en handreiking voor de Toekomst. Utrecht.
- <https://www.lkca.nl/artikel/curriculum-nu-veelgestelde-vragen/> 2024
- [lkca.nl/artikel/kinderen-denken-niet-in-vakken/](https://www.lkca.nl/artikel/kinderen-denken-niet-in-vakken/) gesprek met Eeke Wervers, 2017.
- Onderwijskennis van het NRO. 2022. www.onderwijskennis.nl
- slo.nl
- SLO (2023). Vaardigheden in het landelijk curriculum. Verantwoording van de categorisering en definiëring van vaardigheden bij de actualisatie van kerndoelen en examenprogramma's. Amersfoort.
- SLO-artikel Spannende Speelruimte, actuele conceptkern-doelen voor kunst & cultuur, juli 2024.
- Smal, T. (2024). KUNST; "Diagonaal, zal ik jou helpen bij het leren rekenen?" Samenvatting van praktijkonderzoek.
- Van Os, F. (2024). De kunst van het beoordelen. Handreiking bij het monitoren van creatieve groei bij basisschoolleerlingen. Cultuureducatie Amstelland.
- Wartna, F., Folkers, D. & van Riet, A. (2022). No guts, no glory. Kunst in het hart van het onderwijs. Thomas More Hogeschool.
- Wij-leren.nl
- Wilschut, A. & Pijls, M. (2018). Effecten van vakkenintegratie. Een literatuurstudie. Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding, Hogeschool van Amsterdam.

Bijlage 3: Overzicht van gesprekken

Met veel dank aan de volgende personen met wie gesprekken gevoerd zijn in het kader van dit onderzoek. In alfabetische volgorde:

Nicolette Aalbrecht - groepsleerkracht SBO de Diamant
Mijke Belger - groepsleerkracht Watergraafsmeerse Schoolvereniging
Marlous Bording - ICC'er OBS de Komeet
Jody Bouman - ICC'er SBO de Diamant
Minon Buisman - ICC'er De Vlindertuin
Helen Cox - masterstudent kunsteducatie Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
Elisa Damen - groepsleerkracht SBO de Diamant
Aga de Wit - theaterdocent OBS de Komeet
Marianne Groenewoud - groepsleerkracht Watergraafsmeerse Schoolvereniging
Michelle Hartskeerl - muzikleerkracht Sounds for Freedom
Laura Hilbrink - ICC'er Laterna Magica
Laura Klaassens - ICC'er Het Wespennest
Anet Klaver - vakleerkracht beeldende vorming Watergraafsmeerse Schoolvereniging
Jung Mi Kim - voormalig procesbegeleider & MT-lid Laterna Magica

Ronald Kox - expert cultuureducatie LKCA
Akkemay Koops - adjunct-directeur Louis Bouwmeesterschool
Femke van Os - vakleerkracht beeldende vorming De Jozefschool
Anno Pander - ICC'er ABBS Elzenhagen.
Eva Rijs - coördinator cultuureducatie De Rode Loper op School
Tessa Smal - praktijkonderzoeker OBS Het Landje
Judith Stab - leerkracht nieuwkomers Louis Bouwmeesterschool
Brigitte Stal - ICC'er Basisschool Oostelijke Eilanden
Albert van Dam - directeur Het Wespennest
Claudia van der Kroon - ICC'er De Jozefschool
Fiona Whelan - vakdocent beeldende vorming / De Rode Loper op School
Agèle Wigbers - ICC'er De Bras

Colofon

Opdrachtgever: Mocca
Onderzoek en tekst: Gerry Hofstede
Begeleidend adviseur: Marije de Vries
Extern onderzoeksbegeleider: Kim Blackburn
Redactie: Christy Ju
Grafisch ontwerp: Francien van Maasdijk, FvM'Design

Het onderzoeksrapport en het magazine kwamen tot stand dankzij de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit van het Fonds voor Cultuurparticipatie.

✕ Gemeente
✕ Amsterdam
✕

Cultuureducatie
met
Kwaliteit

Mocca
EXPERTISECENTRUM CULTUURONDERWIJS
Baarsjesweg 224 1058 AA Amsterdam
T 020 - 620 9567 | info@mocca.amsterdam
www.mocca.amsterdam